

Massemedier og domstol

Dommeres syn

Kandidatnr: 227

Veileder: Thomas Mathiesen

Leveringsfrist: 25. april

Til sammen 17952 ord

25. april 2003

Innholdsfortegnelse

1	<u>INNLEDNING</u>	1
1.1	PRESENTASJON AV PROBLEMSTILLING	1
1.2	VALG AV METODE	2
1.3	KRITIKK AV METODEN	3
1.4	UTFØRING AV INTERVJUENE	4
1.5	ORDBRUK	5
1.6	DEN VIDERE FREMSTILLINGEN	5
2	<u>DOMMERNES SYN PÅ FORHOLDET MELLOM MASSEMEDIER OG DOMSTOL</u>	7
2.1	INNLEDNING	7
2.2	MEDIEUTVIKLINGEN	7
2.3	TV-OVERFØRING	9
2.4	MASSEMEDIENES FREMSTILLING AV HVA SOM FOREGÅR I RETTSSALEN	10
2.5	KONTAKTEN MELLOM DOMMERE OG JOURNALISTER	14
2.6	OPPLÆRING I HÅNTERING AV MASSEMEIDIENE	15
2.7	OMTALE AV DOMMERE I MASSEMEIDIENE	15
2.8	ADVOKATERS BRUK AV MASSEMEIDIENE	18
2.9	POLITIETS BRUK AV MASSEMEIDIENE UNDER ETTERFORSKNINGEN	19
2.10	MASSEMEIDIENES INNVIRKNING PÅ AKTORATET	20
2.11	MASSEMEIDIENES INNVIRKNING PÅ TILTALTE	21
2.12	MASSEMEIDIENES INNVIRKNING PÅ VITNER	23
2.13	MASSEMEIDIENES INNVIRKNING PÅ JURYEN	26
2.14	MASSEMEIDIENES INNVIRKNING PÅ DOMMERE	28
2.15	LESING AV AVISER	31
2.16	FORHÅNDSDØMMING I MASSEMEIDIENE	32
2.17	MASSEMEIDIENES INNVIRKNING PÅ STRAFFEUTMÅLINGEN	33
2.18	RETTLIGE STANDARDER	36
2.19	LOVREGULERING AV PRESSEN	38

3	<u>OPPSUMMERING</u>	40
4	<u>NYHETER</u>	42
4.1	NYHETSKRITERIER	42
4.2	GJENSPEILINGSTEORIEN	45
5	<u>NYTTE/BYTTEFORHOLD</u>	48
6	<u>PÅVIRKNING AV DOMMERE</u>	54
6.1	FAKTORER SOM ER RETTSLIG IRRELEVANTE	54
6.2	SAMSPILL MELLOM FLERE PÅVIRKNINGSFAKTORER	58
6.3	MASSEMEDIENES PÅVIRKNING OVER TID	63
7	<u>SLUTTORD</u>	65
8	<u>LITTERATURLISTE</u>	66
	<u>VEDLEGG</u>	69

1 Innledning

1.1 Presentasjon av problemstilling

Etter den franske filosofen Montesquieus maktfordelingsprinsipp deles makten i en stat i tre. Henholdsvis den lovgivende, den utøvende og den dømmende makt. I Norge er Stortinget tildelt den lovgivende makt, Regjeringen den utøvende makt og domstolene den dømmende makt. Hensikten med maktfordelingsprinsippet er å skape en balanse i utøvingen av makt.

Etter Montesquieus tid har pressen og andre massemedier vokst frem som en betydelig maktfaktor. Pressen kalles av denne grunn i mange sammenhenger ”den fjerde statsmakt”. Formålet med denne avhandlingen er å finne ut av hvordan et utvalg dommere ser på forholdet mellom ”den fjerde statsmakt” og en av de andre statsmaktene – domstolene.

I de siste årene har det i Norge vært flere store rettssaker, blant andre Orderudsaken og Baneheiasaken. Disse to sakene er eksempler på rettssaker som har vært ekstremt mediefokuserte. Begge sakene fikk stor oppmerksomhet i aviser og på TV både under etterforskningen og under selve rettssaken.

Woldsdal og Partnere AS¹ undersøkte dekningen av Orderudsaken i avisene Dagbladet, VG, Aftenposten og Romerikes Blad over en periode på om lag ett år fra drapene ble begått i mai 1999. I løpet av dette året kom det på trykk 1158 artikler om Orderudsaken

¹ Undersøkelsen er offentliggjort i innstillingen fra Advokatforeningen og Riksadvokatens fellesutvalg: ”Politiet og forsvarernes forhold til mediene under etterforskning av straffesaker.”

i disse avisene. Frem til løslatelsen, det vil si i løpet av om lag et halvt år, hadde VG og Dagbladet saken som hovedoppslag på sine førstesider henholdsvis 40 og 48 ganger.

Det betyr at saken gjennomsnittelig var hovedoppslag på førstesiden i disse to avisene nær to ganger i uken dette halvåret. I løpet av den samme perioden henviste VG og Dagbladet i tillegg til sakene på sine førstesider i alt 68 ganger. En fast leser av disse avisene i halvårsperioden fant således Orderudsaken nevnt på førstesiden gjennomsnittelig sett nærmest daglig. I tillegg dekket andre massemedier, som TV og radio, saken. Undersøkelsen tok bare for seg det første året. Senere under rettssaken i de ulike instansene var massemediene fremdeles veldig opptatt av å dekke saken.

Orderudsaken er sannsynligvis den straffesaken i Norge som hittil har vært mest mediefokusert. Saken representerer ikke hva som er normalt for en vanlig straffesak. Den er imidlertid et godt eksempel på at massemediene er opptatt av hva som skjer under etterforskningen av en sak, men også hva som skjer i domstolen under behandlingen av saken.

Slike typer saker har fått meg til å lure på hvordan dommere som sitter som representanter for statens lov og rett ser på ulike aspekter ved forholdet mellom domstoler og massemedier.

1.2 Valg av metode

Oppgaven er basert på intervju med 5 dommere. Jeg hadde i utgangspunktet valget mellom å foreta kvalitative eller kvantitative intervjuer.

Sigmund Grønmo sier i "Kvalitative metoder i samfunnsforskningen"² at begrepsparet kvalitativ/kvantitativ metode i første rekke refererer til en egenskap ved de dataene som samles inn og analyseres. Han mener videre at grovt og enkelt skissert kan dataene karakteriseres som kvantitative dersom de uttrykkes i form av rene tall eller andre

² Grønmo (1998:73)

mengdetermer. Data som ikke uttrykkes på denne måten er kvalitative.

Samfunnsvitenskapelige tilnærminger kan ut fra dette betraktes som kvalitative eller kvantitative i den grad de omfatter innsamling eller analyse av henholdsvis kvalitative eller kvantitative data.

Et typisk opplegg for bruk av kvalitative data er uformell intervjuing. Dette opplegget består i samtaler mellom intervjueren og de ulike respondentene. Verken spørsmålene eller svaralternativene er fastlagt på forhånd. Intervjueren benytter vanligvis en intervjuguide, som gir generelle retningslinjer for gjennomføringen og styringen av samtalen.³

Det typiske opplegget i forbindelse med kvantitative data er derimot strukturert utspørring. Forskeren innhenter den ønskede informasjonen fra de ulike respondentene ved hjelp av spørreskjema med faste spørsmål og for det meste faste svaralternativer.⁴

Jeg valgte å benytte en kvalitativ metode. Dette fordi jeg mener den type spørsmål jeg ønsket å få svar på best egner seg til denne typen intervjuer. Jeg ønsket ikke å få frem et tallmateriale, men detaljer og nyanser i dommernes syn på ulike spørsmål. Jeg ønsket også å ha muligheten til å stille oppfølgingsspørsmål.

1.3 Kritikk av metoden

På grunn av den tidsmessige begrensningen for oppgaven, hadde jeg ikke anledning til å intervju et større antall dommere. Da avhandlingen konsentrerer seg om intervju med kun 5 dommere, gir den ikke et fullstendig bilde av dommers syn på forholdet mellom domstoler og massemedier. Jeg mener likevel det er interessant å finne ut av hva et lite utvalg dommere mener om temaet.

³ Grønmo (1998:78)

⁴ Grønmo (1998:79)

Videre vil jeg presisere at den type spørsmål som er stilt til dommerne ikke er en type spørsmål hvor det finnes ”riktige” og ”gale” svar. Materialet jeg fremlegger er derfor ikke noe forsøk på å få frem et korrekt bilde av forholdene rundt temaene som tas opp. Formålet er kun å få frem dommernes synspunkter på ulike temaer.

En annen måte å undersøke forholdet mellom domstolene og massemediene kunne vært å oppsøke domstolen og observere en eller flere saker, og se hvordan pressen refererte fra sakene. Videre kunne jeg da ha prøvd å registrere hvilken effekt pressens tilstedeværelse har på aktørene i domstolen. Jeg er imidlertid usikker på hva jeg ville ha fått ut av slike observasjoner. Da jeg ønsket å undersøke dommers syn på forholdet mellom massemedier og domstol, fant jeg det mest hensiktsmessig å intervju et utvalg dommere direkte.

1.4 Utføring av intervjuene

Jeg valgte å intervju to lagdommere og tre tingrettdommere. I undersøkelsen er begge kjønn representert. Det er imidlertid en overvekt av mannlige dommere.

Dommerne fikk først tilsendt et brev hvor det ble informert om temaet for oppgaven og med spørsmål om de kunne tenke seg å la seg intervju. Deretter kontaktet jeg dommerne per telefon og avtalte dato og tidspunkt for intervjuene. Intervjuene ble foretatt i løpet av januar og februar 2003. Fire av intervjuene ble foretatt på de respektive dommers kontorer og et intervju ble foretatt per telefon. Intervjuene varte ca. 45-60 minutter. Jeg hadde på forhånd utarbeidet en intervjuguide med spørsmål som var utgangspunktet for intervjuene.

Alle dommerne samtykket i at jeg fikk ta opp intervjuene på minidisc. Dette var en fordel for meg fordi jeg da kunne konsentrere meg om hva dommerne sa, og ikke bruke

tiden på å skrive. Dermed var det også enklere å stille oppfølgingsspørsmål. Forutsetningen for opptakene var at dommernes identitet holdes anonym og at båndene slettes etter bruk.

Alle dommerne var positive til å la seg intervju. De hadde satt av nok tid til å ta meg imot og var imøtekommende og hyggelige. Dommernes positive innstilling til å la seg intervju gjør at jeg mener det er stor grad av sannsynlighet for at dommerne har sagt sin ærlige mening om de ulike spørsmålene.

1.5 Ordbruk

Da forutsetningen for intervjuene var at dommernes identitet skal holdes anonym referer jeg til dem som ”dommerne” eller ”dommeren” uten at det spesifiseres noe mer om hvilket kjønn den eller de omtalte dommere har. Av samme årsak opplyser jeg heller ikke hvilken domstol de ulike dommerne jobber i.

Med massemedier menes i denne avhandlingen aviser, blader og TV. Dette ble intervjuobjektene gjort oppmerksomme på.

I avhandlingen er det gjengitt flere sitater. Dette gjør at deler av avhandlingen får et muntlig preg.

1.6 Den videre fremstillingen

Synspunktene som har kommet frem i intervjuene er oppgavens hovedtema. Disse utgjør derfor oppgavens hoveddel.

I **kapittel 2** presenterer jeg hva som har kommet frem i intervjuene med dommerne. I **kapittel 3** foretar jeg en oppsummering av hovedfunnene i intervjuene.

I **kapittel 4** diskuterer jeg noen av oppgavens funn i forhold til generell mediesosiologi.

I **kapittel 5** undersøker jeg om det foreligger et nytte- eller bytteforhold mellom massemediene og domstolene.

I **kapittel 6** ser jeg nærmere på spørsmålet om påvirkning av dommere.

I **kapittel 7** foretar jeg noen avsluttende refleksjoner.

2 Dommernes syn på forholdet mellom massemedier og domstol

2.1 Innledning

Jeg vil i dette kapittelet behandle synspunktene som har kommet frem i intervjuene med dommerne. Fremstillingen har et refererende preg. Den refererende stilen og rekkefølgen i fremstillingen er et bevisst valg. Dette fordi jeg mener jeg på denne måten best får gitt dommerne en riktig og rettferdig behandling av deres synspunkter. Jeg vil senere i avhandlingen bruke deler av intervjuene, sett i relasjon til litteratur på området.

2.2 Medieutviklingen

Tv, radio og aviser omtaler daglig ulike verserende rettssaker. Massemediene har vist en økende interesse for hva som foregår i domstolene de siste årene.

Jeg spurte dommerne om hva de synes om medieutviklingen.

Dommerne ser både positive og negative sider ved utviklingen. Det positive er at det blir åpenhet om hva som skjer i domstolen. Slik kommer informasjon ut til folket om hva som foregår, og straffer som idømmes kan få en allmennpreventiv effekt.

En av dommerne sier om dette:

”Jeg synes det er positivt sett fra domstolenes synspunkt, det blir jo økt oppmerksomhet om hvordan makt utøves.”

En annen dommer sier:

”At det rettes søkelys mot det vi holder på med er kjempebra. Det har også sammenheng med at det vi driver med skal ha en allmennpreventiv effekt, og hvis det ikke kommer frem hva vi holder på med i domstolene, så kan det jo umulig ha det.”

En tredje dommer sier det er positivt fordi man får en: *”større åpenhet hvor mennesker må finne seg i å stå til rette for sine handlinger, og at det kommer opp hvis det er kritikkverdige forhold, og det går både på de som er parter, tiltalte i straffesaker og dommerne.”*

Det dommerne trekker frem som negativt er den stadig økende personfokuseringen. Dommerne mener at det voldsomme mediekjøret som settes i gang mot partene i noen saker kan bli for mye. En dommer fremhever at dette er et spørsmål om *”respekten for enkeltmennesket. Det er jo ingen som ber om å være verken part eller tiltalt i en sak i retten.”*

Eksempler som ble gitt på saker hvor det har vært en ekstrem personfokusering var Orderudsaken og Baneheiasaken.

En dommer påpeker at pressens personfokusering når det gjelder hva som foregår i domstolen er en del av et mer helhetlig bilde:

”Hvis man tenker på det trykte media så er omtalen tilknyttet straffesaker preget av den utviklingen man ellers har hatt i mediene i retning av sterkere personfokusering. Det gjør man jo både i politikk og i samfunnslivet for øvrig.”

Mitt hovedinntrykk av dommernes svar er at de mener det er bra at massemediene er til stede som en informasjonskanal og som et kontrollorgan. Likevel stiller dommerne seg kritiske til at enkeltpersoner blir gjenstand for mediernes meget skarpe søkelys.

2.3 TV-overføring

TV er et medium som bringer sterkere og mer livaktige reportasjer enn for eksempel avisene. I de siste årene har vi gjennom ulike typer "reality-serier" sett at TV trenger inn på nye arenaer hvor man ikke før har vært vant til TV-overføring. Et spørsmål som har vært oppe til diskusjon den siste tiden er om hele eller enkelte deler av rettssaker skal TV-overføres.

Hovedregelen i straffesaker er at det ikke er lov til å gjøre opptak under forhandlingene, jamfør domstolloven 131 a: *"Under forhandlingene i straffesaker er fotografering, filmopptak og opptak for radio eller fjernsyn forbudt."* I andre ledd er det imidlertid bestemt at dersom særlige grunner taler for det *"kan retten under hovedforhandlingen gjøre unntak fra forbudet når det ikke kan antas å ha uheldig virkning for saken og heller ikke andre hensyn taler avgjørende imot."*

Jeg spurte dommerne om deres syn på TV-overføring fra rettssalen.

Dommerne stiller seg i utgangspunktet positive til fjernsynsoverføring fra retten. Spørsmålet er imidlertid hva som skal overføres og hvordan det skal foregå. Det som hittil har vært normalt er at dommerne blir filmet når de kommer inn og ut av retten. Dette synes dommerne er greit.

En av dommerne sier:

"Det vi vel alle har som grunnholdning er at før rettsmøtet begynner, så er det greit at de filmer at dommerne kommer inn og setter seg. Det har ikke noe med informasjon å gjøre, det har bare med å gjøre at fjernsynet må ha en filmsnutt."

Når det gjelder hva som skal overføres utover dette er det mange hensyn som må ivaretas. Dommerne synes å være enige om at TV-overføring av domsopplesning er i

orden. En begrunner dette med at dommen likevel i utgangspunktet er offentlig, og hvis den er offentlig kan den likeså godt offentliggjøres der og da. Når det gjelder selve forhandlingene med partsforklaringer og vitneforklaringer er dommerne mer skeptiske. De understreker at her kommer sterke personvern hensyn inn.

En sier:

”Jeg tror det er relativt få saker som egner seg til det for jeg tror det fort kan bli en litt stor belastning for de impliserte i saken at det er TV-overføring. Fordi TV-overføring vil vel da si direkteoverføring, og selv om det er i redigert form så vil jo aldri tiltalte vite hvilken del av forhandlingen som blir overført og vil til enhver tid frykte at akkurat denne delen blir overført på et populært medium etterpå.”

Alle dommerne uttrykte bekymring for hvordan TV-overføring vil prege aktørene i rettssalen. For eksempel om det vil påvirke aktor og forsvarer i måten de påvirker og håndterer fremstillingen på. Dommerne mener det blir feil hvis aktørene henvender seg til TV-publikum og ikke til dommerne.

2.4 Massemedienes fremstilling av hva som foregår i rettssalen

Da massemediene har vist en økende interesse for hva som foregår i domstolene, er det interessant å vite hvordan dommerne synes massemediene dekker hva som foregår i rettssalen.

Dommerne ble spurt om de synes massemediene gir et riktig bilde av hva som skjer i rettssalen.

En dommer fremhever at det ved utvelgelsen av saker som gjengis i mediene, kan gis et skjevt bilde av hva som foregår i domstolene:

”Altså det er jo fordreid. For det første med tanke på hva de velger ut til omtale. Der er det en stor misvisning. Naturligvis er det en del saker som omtales fordi de er spesielle, men i det store og hele velges det ut de sakene det er noe spektakulært med. Sånn sett

synes jeg det blir et skjevt bilde av hvilke saker som går for domstolene, og derfor gis det også et relativt skjevt bilde av hva som foregår i rettssalen.”

Når det gjelder omtalen av de saker som massemediene velger ut har dommerne ulike syn på om det gis et riktig bilde av hva som skjer i rettssalen.

En dommer sier:

”Det varierer sterkt. Når det gjelder hva som skjer i rettssalen har vi der fått to typer reportasjer nå. Igjen er Orderudsaken ett eksempel og Birgitte Tengs et annet eksempel på at du får inn på journalistenes bane en type vurderende journalistikk. Den refererende journalistikk er etter mitt syn den som er den klassiske og prisverdige. Så har man altså nå fått denne vurderende journalistikken hvor NRK og TV 2 har fått egne rettskommentatorer, som midt under mens saken går har egne uttalelser om vitners troverdighet. De agerer som noen sånne dommere på si nærmest, og det synes jeg er en betenkelig og lite god utvikling. De har oftest ingen spesielle forutsetninger for sine vurderinger, men det overordnede er at det igjen bringer inn skurr i forhold til selve rettsprosessen. Slike kommentarer hører hjemme etter at dom har falt, men ikke underveis.”

En annen dommer sier:

”Ja, stort sett synes jeg det, med det forbeholdet at det er umulig å referere ordentlig hva som foregår i rettssalen, fordi media bruker så kort tid på noe som er en lang forhandling.”

En tredje dommer sier:

”Det er veldig både og. En del oppslag i media tar ikke mål av seg å referere det som foregår, men tar for seg en litt mer pikant side ved saken.”

Dette utsagnet illustrerer årsaken til at det i massemediene kan gis et skjevt bilde av hva som foregår i domstolen. Domstoler og massemedier har ulike oppgaver. Dommernes oppgave er å finne frem til hva som er den riktige avgjørelsen objektivt sett.

Journalistenes oppgave er å formidle nyheter, men også å sørge for at avisen blir solgt

så det tjenes penger. Da er nettopp en litt mer pikant side ved saken ofte det journalisten er ute etter.

En dommer sier om dette:

”Spørsmålet forutsetter at det finnes en objektiv virkelighet og det er vel ganske tvilsomt når det gjelder hva som skjer i en rettssal. Hva som skjer er jo helt avhengig av hvilket ståsted man ser saken fra. Naturligvis gir ikke mediene et riktig bilde. Det hadde vært forferdelig kjedelig. Avisene er opptatt av å få solgt sine produkter og ser etter det som er litt dramatisk og spennende. De gir ikke nødvendigvis et riktig bilde. I all hovedsak er det heller ikke feil, men det er et bevisst utvalg av de mer interessante ting.”

En annen dommer understreker også dette poenget:

”Jeg mener vel at avisenes hovedoppgave ikke er å videreformidle og popularisere hva det er vi driver med, det er å skrive om det de finner interessant. Det er jo av og til det de finner interessant er noe annet enn det som er interessant i rettsaken. Det betyr ikke da at de har misforstått, det betyr ikke at vi er på jordet heller, det betyr bare at de driver med en helt annen virksomhet enn vår. Det blir veldig misforstått hvis man får en sånn “festtalefrasegreie”, hvor poenget er at vi er et slags lag, hvor de skal videreføre og greier. Pressen er ikke noen slags folkeskolelærere og folkeoppdragere som skal videreformidle hva som skjer i retten. De vil ha nyheter og det er av og til andre ting.”

Samme dommer har så en historie som illustrerer dette:

”Jeg satt i varetektsfengslinger i fjor romjul og en journalist fra Dagbladet var til stede. Dette var en varetektsfengsling som involverte flere episoder med ganske betydelig vold. Tiltalte nektet å ha vært til stede på mesteparten, men det var én episode hvor han innrømmet at det var han. Og også en annen episode hvor han innrømmet at det var han, men han mente det var selvforsvar. Han hadde altså slått en annen mann med hammer så han hadde fått knusningsskader i kraniet. Jeg ønsker å gjøre dette raskt og må derfor ta stilling til om det er skjellig grunn til mistanke i det nye forholdet, men må også se på gamle forhold. I det gamle forholdet han hadde tilstått var skadene så store at det var greit. Jeg slår da altså opp for å finne legeerklæringen, og så ligger ikke den der. Jeg begynner å bla og ser at det er en del dokumenter som mangler i den kopisaken. Jeg tar dette opp med aktor og sier at legeerklæringen og andre dokumenter

mangler. Han sier da: "Beklager det er jul og saken er oversendt statsadvokaten." Jeg sier jeg vil ha det dokumentet og noen må kunne skaffe det. Jeg spør også forsvarer om det er noe han mangler, og sier at det bare er legeerklæringen jeg trenger. Aktor går så ut og ringer. Det kommer beskjed om at det er i orden og at dokumentet fakses over. Saken går videre og personen blir fengslet. I løpet av denne tiden har journalisten gått. To uker senere treffer jeg journalisten på gaten og sier litt muntert god dag. Jeg sier det er hyggelig å se at det er en representant for den fjerde statsmakt som ikke ligger og sover ut juleakevitten. Journalisten sier: "Det var en veldig spennende sak." Jeg mente nå at dette var en veldig kurant fengslingssak. Journalisten sier: "Ja, men det ble jo ikke noe av den." Hva mener du svarer jeg. Han sier: "Nei, man fikk jo tak i dokumentet." Poenget her er at fengslingssaken var helt kurant. For journalisten var det ikke noe å skrive om at noen tenåringer blir varetektsfengslet fordi de slår andre folk i hue med hammer. Men hvis aktor ikke hadde fremlagt det dokumentet, eller jeg hadde gått videre til tross for at jeg sa jeg manglet et viktig dokument, så hadde journalisten hatt en nyhet. Dette er en god illustrasjon på at faktisk kan det sitte en journalist i salen og se noe. Jeg må være enig at det ville ha vært et journalistisk poeng, noe å rapportere om. Hva jeg gjorde i fengslingen var ikke interessant. De synes ikke de samme tingene er interessante, og det må vi finne oss i."

Dommerens poeng med denne historien er at journalistene ser etter andre ting enn hva for eksempel en dommer ville sett etter, hvis han skulle referere fra en rettsak. Journalisten i dommerens historie var åpenbart på utkikk etter noe som kunne skape sensasjon. Saker hvor tenåringer blir fengslet for vold er dessverre en dagligdags affære i norske rettssaler og har dermed ingen spesiell interesse for journalister. Når dommeren fikk skaffet frem de relevante dokumentene var alt i orden og journalisten var ikke lengre interessert.

2.5 Kontakten mellom dommere og journalister

Journalistene får stoff om rettssakene ved å være i rettssalen og ved å snakke med advokater, aktor og andre parter. Et spørsmål i denne sammenheng er om også dommerne er en informasjonskilde for journalistene.

Dommerne ble spurt om de som dommere er i kontakt med journalister.

Denne kontakten viste seg å være begrenset. Kontakten begrenser seg hovedsakelig til at journalister kontakter dommerne for å få vite når en dom kommer til å foreligge. I Norge er det en tradisjon blant dommere å ikke kommenter sine egne dommer.

En dommer opplyser om at:

”Det er ikke lovfestet, men det er en tradisjon fordi vi skriver nokså lange domspremisser. Bakgrunnen for det er at du ikke skal ødelegge en god dom ved å si noe dumt og du kan heller ikke rette opp en dårlig dom ved å si noe klokt etterpå.”

Alle dommerne er helt klare på at det å kommentere sine egne dommer er noe man ikke gjør. Dette er journalistene tydeligvis klar over, for det er i følge dommerne ytterst sjelden at noen spør dem om å gjøre dette.

En dommer sier:

”Ja, det har hendt. Da sier jeg at det ikke er skikk, og så svarer de at det er lov å prøve seg. Men det er veldig sjelden.”

En dommer innrømmer imidlertid å ha noe mer kontakt med journalister:

”Det hender jo at journalister spør om noe som ikke gjelder en helt konkret sak, og de sier det er ”off-record” og ikke et intervju, så ok. Stort sett så fungerer det.”

Mitt hovedinntrykk er at det er lite kontakt mellom journalister og dommere og at dommerne mener begge parter er enige om at slik skal det være. I følge dommerne virker det som om journalistene har forsonet seg med at dommerne ikke er deres kilde til informasjon om rettssaker.

2.6 Opplæring i håndtering av massemediene

Alle dommere har en lang juridisk utdannelse bak seg. Jusstudiet er imidlertid kun rettet mot juridisk metode og hvordan man skal løse ulike juridiske problemstillinger. Det fokuseres ikke på hvordan jurister senere i sin karriere skal takle omverdenen. Ettersom massemediene viser en økende interesse for hva som foregår i domstolene er det av interesse å vite om dommerne får noen form for opplæring i å håndtere massemediene.

To av dommerne hadde aldri fått noen som helst opplæring i håndtering av massemedier. En av dem gir imidlertid uttrykk for at det er mulig han har fått tilbud om det, men det er ikke noe han har benyttet seg av. Tre andre dommere hadde erfaring med massemediene fra tidligere stillinger. En av dommerne opplyste at det i Oslo Tinghus er et generelt tilbud til dommerne om kurs i håndtering av medier. Dette er et tilbud av nyere dato.

En dommer understreket i denne forbindelse viktigheten av at dommere er seg sin rolle bevisst i sin kontakt med massemediene:

”Når man opptrer som dommer på TV eller i aviser skal man være litt bevisst den rollen man har. Man må være oppmerksom på at her opptrer man ikke som person, men som representant for dommerstanden, og det krever litt ekstra tankevirksomhet og læring.”

2.7 Omtale av dommere i massemediene

Dommeren er en sentral person i en rettssak, da hans oppgave er å dømme i saken. Som regel er det imidlertid de andre aktørene i rettssalen massemediene retter sitt søkelys mot. Det kan være interessant å vite hvordan dommere ser på mediedekningen av sin profesjon.

Dommerne ble bedt om å kommentere hvordan de føler at dommere generelt blir fremstilt i massemediene.

Dommerne er enige om at vanligvis er det ikke mye omtale av dommere i massemediene. En dommer sier til dette:

”Vi er stort sett fri fra kritisk omtale. Personlig synes jeg det er greit nok. Vi skal ikke være hovedpersoner i en sak. Vi skal også passe oss for å ikke gjøre oss til hovedpersoner.”

Stort sett er det lite omtale vedrørende dommernes oppførsel. Det er også lite kritisk omtale av de dommer som avsies. Dommernes hovedsyn er at massemediene stort sett er ganske tilbakeholdne med å kritisere dommere og måten de utfører sitt arbeid på.

En dommer hevder å ha lagt merke til en viss forandring her i den senere tid:

”Dommere har vel vært av de som har vært skånet for en negativ omtale inntil senere tid. Man har liksom sett mer den sorte kappen uten å se så mye på ansiktet over den. Men det har også begynt å endre seg litt da. Jeg merker nå i avisene at man ser mer på hvordan dommeren opptrådte, hvilke spørsmål han stilte – og på en måte går mye nærmere inn på personen.”

En av dommerne forteller at enkelte dommere føler seg hengt ut og opplever det urettferdig med hensyn til måten de blir gjengitt på. Det hender at journalister ikke kan nok om det som skjer i rettssaler eller i sakene slik at de gjengir ting feil. Dommeren har et eksempel på dette fra en sak:

”Det var et førsteside-oppslag hvor det var en mann som var dømt for voldtekt gang nummer to, etter at han hadde hatt en voldtektsdom noen år tidligere. Det var spørsmål om han skulle ha vært holdt i sikring. Det ble i omtalen av sak nummer to gjengitt slik at det var grov feil av retten at man ikke hadde sørget for sikring, og at man hadde opptrådt i strid med de rettsakskyndiges utsagn. Det var noe sånt som ble sagt, og det var altså helt feil. For de rettsakkyndige hadde også sagt at de ikke anså gjentakelesesfare her og gikk også inn for at det ikke skulle gis noen spesiell sikring.

Dommeren følte seg veldig hengt ut. Saken ble klaget inn til PFU, men der fikk ikke dommeren medhold. Man mente dette ikke var mer enn dommeren måtte finne seg i.”

Dommeren legger så til:

”Det forteller at terskelen for pressens seljustis er ganske høy. Det er få saker hvor du ser at oppslag som dette blir dømt. Så her er det vide marginer for hva man kan rapportere om.”

En annen dommer trekker frem et annet eksempel på at dommere har vært kritisert i massemediene. Bakgrunnen for denne historien var at VG fikk en stor bot for å ha trykket et bilde fra retten som de ikke skulle. Dommeren mener at halvåret etter prøvde journalistene å ta dommerne som en slags hevn:

”Det skal ha vært journalister som ”off record” har uttalt at nå skal vi ta dere. De begynte å ta kredittopplysninger på alle dommere, og ringte rundt til folk som hadde utpantninger og sånn og spurte om de kunne være dommere. Den var stygg og det liker vi ikke. Jeg synes det er helt greit å være tøff med dommere når det gjelder sakene, men å begynne en sånn type journalistikk om dommere ellers, det synes jeg ikke noe om.”

Når det gjaldt dommernes egen erfaring med medieomtale, begrenset den seg til at navnet deres har vært nevnt i forbindelse med referat fra en domsavsigelse. En av dommerne hadde imidlertid opplevd en del medieomtale i forbindelse med noen større saker. Det er ikke alltid dommernes navn blir nevnt i forbindelse med en domsavsigelse. En av dommerne bemerker at dette nå har blitt vanligere.

Etter dommernes eget syn blir de altså som den store hovedregel ikke mye omtalt i pressen. Hvis de først blir omtalt er dette på en pen måte. Det kan imidlertid spores en noe større grad av personfokusering nå enn tidligere. Eksemplene på kritikk av dommere som ble trukket frem må likevel sies å være spesielle unntakstilfeller.

Anders Bratholm har i en artikkel om massemedia og domstolene⁵ tatt opp temaet om kritikk eller nærgående omtale av dommere. Han påpeker at iblant har spørsmålet meldt seg om massemedias adgang til å kritisere en domstol eller dens avgjørelser, eller adgangen til å komme med nærgående personlig omtale av dommere. Han mener at utgangspunktet må være at massemedia har en utstrakt rett til å kritisere både domstolene og deres enkelte medlemmer. Her gjelder den samme ytringsfrihet som ellers. På dette punkt kan man kanskje beklage at ytringsfriheten er lite brukt og at pressen ikke i større grad tar opp uheldige forhold i politi og rettsvesen.

Bratholm synes altså å mene at dommerne bør utsettes for kritikk og at dette ikke gjøres i stor nok grad.

2.8 Advokaters bruk av massemediene

Med mediens økende betydning i samfunnet har flere advokater funnet det hensiktsmessig å bruke massemediene i sitt arbeid. Det er delte meninger både blant jurister og andre om advokaters opptreden i massemediene.

Dommerne ble spurt om hvordan de ser på advokaters bruk av massemediene

Dommerne var enige om at advokaters bruk av massemedier varierer veldig. Mange advokater er aldri i kontakt med massemediene og blant de advokatene som er i kontakt med massemediene er det et fåtall som utnytter denne situasjonen. En av dommerne forteller for eksempel at han satt i en rettssak som varte i over 70 rettsdager. Dommeren sier om dette:

”Journalistene satt ikke hele tiden i salen, men det ble likevel skrevet mye i avisene. Journalistene ble foret med informasjon fra advokatene på begge sider, men det ble en grei fremstilling i avisene for det.”

⁵ Bratholm (1984:59)

Dommerne synes likevel at enkelte advokaters bruk av massemedier kan være et problem. Dommerne mener det har funnet sted en utvikling de siste årene som de ikke setter særlig pris på.

En av dommerne sier:

”Jeg liker ikke advokaters og politiets bruk av massemedia. Men det er veldig vanskelig å finne ut hvem som er skurken, fordi det blir en trekant med opptrapping, med journalister som vil ha informasjon og politiet som bruker massemedia og advokater som bruker massemedia. Hvis for eksempel en advokat begynner å bruke pressen og vinkler saken fra sin side, så liker jeg ikke det. Politiet derimot har en informasjonsoppgave, men hvis politiet informerer skjevt så blir advokaten nødt til å gå ut å korrigere. Og hvis advokaten går ut veldig sterkt så må politiet informere mer enn de vanligvis vil. Derfor er det ikke lett å vite hvem det er som begynner hvilke ganger. Jeg kan bare si at sluttresultatet liker jeg ikke.”

En annen dommer påpeker at noen advokater ser på medieomtale som en viktig markedsføring av seg selv og synes dette er uheldig:

”Det blir ofte en sånn litt farlig allianse da, fordi det blir en indre gjensidig avhengighet av dette her. For at advokatene skal få medieomtale må de selge litt ekstra stoff. De har enkelte journalistkontakter som bringer deres side av saken frem, og det gjør at det kan bli en veldig skjev omtale av saken. Den intime kontakten og den pleiingen av kontaktene som enkelte av advokatene driver med er, etter mitt syn, ikke bra i rettshåndhevelsen.”

Dommerne mener at det som den store hovedregel ikke er noe å utsette på advokater og deres forhold til massemediene. Det er kun visse advokater, de såkalte kjendisadvokatene, som av og til kan gå for langt. Som en dommer sa:

”Skjønnsomheten er ujevnt fordelt også når det gjelder advokater. Det er vel særlig enkelte strafferettsadvokater som utmerker seg.”

2.9 Politiets bruk av massemediene under etterforskningen

Under etterforskningen benytter politiet massemediene på ulike måter og i varierende grad.

Dommerne fikk spørsmål om hva de synes om politiets bruk av massemediene under etterforskningen. Her trakk dommerne frem ulike momenter.

Dommerne fremhever at politiet er i en annen situasjon enn advokatene. Politiet driver etterforskning og har i den forbindelse også som oppgave å informere samfunnet om hva som har skjedd.

En dommer fremhever at noen aviser får mye mer informasjon enn andre og at disse da blir mye mer ”politiløiale”:

”Jeg har selv vært advokat en gang i tiden og ofte var VG mer informert enn meg da jeg var forsvarer. De har bedre politikilder.”

To av dommerne trekker frem problemet med lekkasjer.

En sier om dette:

”Det er helt åpenbart at ting fortelles til pressen av folk som ikke har myndighet til det. Det er jo beklagelig sett fra påtalemyndighetens synspunkt. I hvilken grad dette fører til noen unfair behandling av saken vet jeg ikke.”

En annen sier:

”Det har vært mange beskyldninger om lekkasje til pressen fra politi og påtalemyndighet under etterforskningen og det er vel ikke noen grunn til å tvile på at det har vært mange sånne lekkasjer. ”

Dommerne mener det er positivt at politiet bruker massemediene for å informere om hva som skjer. De synes imidlertid det er negativt når informasjon som ikke skal komme ut blir sluppet ut av personer som ikke har myndighet til det.

2.10 Massemedienes innvirkning på aktoratet

I motsetning til advokatene har aktoratet ikke interesse av å markedsføre seg selv for å få nye klienter. De har heller ingen informasjonsoppgave slik politiet har. De bruker dermed ikke massemediene direkte. Massemediene kan kanskje likevel ha betydning for aktoratet på andre måter.

Dommerne fikk spørsmål om hvilken innvirkning de tror massemediene har på aktoratet.

To av dommerne trakk frem at de tror massemediene har en skjerpnings effekt. Med dette mente de at pressens tilstedeværelse kan gjøre at aktoratet skjerper seg, fordi de risikerer å få dårlig omtale for den jobben de gjør om de ikke gjør den på en ordentlig måte.

En annen dommer trakk frem et annet aspekt ved forholdet mellom aktoratet og massemediene:

”Mediene kan være med å bibringe nye innfallsvinkler som fører til at man etterforsker ting som man fra politiets side ikke har tenkt godt nok over. Det har vært kritikk både i Orderudsaken og i andre saker at man har valgt seg noen linjer og satset på dem. Da har det kommet fra forsvarerhold og også støttet opp av mediene, at dere har jo ikke undersøkt andre muligheter. Her er det etterforskningsspor som har blitt ”kalde” fordi dere har vært så veldig fokusert på deres måte å se det på. Man kan der si at mediene kan ha en positiv effekt ved å presse frem alternative etterforskningsspor.”

Det virker etter dette som om dommerne synes massemediene har en positiv innvirkning på aktoratet. Aktoratet må tenke seg bedre om med hensyn til hva de sier og gjør når mediene er til stede og mediene kan føre til at nye sider ved saken undersøkes.

2.11 Massemedienes innvirkning på tiltalte

De fleste tiltalte som får mediens søkelys rettet mot seg har aldri før vært i en slik situasjon. I mediefokuserte saker kan tiltalte lese og høre om saken i massemediene både før og under rettssaken. Dermed oppstår spørsmålet om hvordan dette påvirker tiltalte.

Dommerne fikk spørsmål om hvilken innvirkning de tror massemediene har på tiltalte.

Samtlige dommere mente massemedienes behandling av tiltalte som regel må føles ubehagelig for den det gjelder. De mente at for de fleste tiltalte vil en mediefokusering føles nedverdiggende og krenkende. Flertallet av tiltalte er ikke vant til mediens søkelys og plutselig får de historier om seg selv brettet utover i avisene. Dommerne tror de fleste tiltalte ville foretrekke å være anonyme under behandlingen av straffesaken.

Det ble også trukket frem at medieomtale av tiltalte kan være en kjempebelastning for familie og pårørende. Det blir ikke bare den tiltalte som får svi, men også resten av familien lider under mediefokuseringen.

En dommer fortalte imidlertid en historie hvor tiltalte så ut til å like medieoppmerksomheten. Dette var tilfellet i en drapssak der mannen hadde drept konen og deretter gjemt liket:

”Så gikk han ut i mediene med appell om at den savnete konen måtte finnes og var mye i mediene av den grunn. Etter hvert ble mannen arrestert. Han var i utgangspunktet en mann i dynejakke og endte opp i dress. Du så han endret personlighet. Ble en slags

mediestjerne i egne øyne. Det er et svært eksempel, men jeg husker det så godt fordi denne mannen endret seg sånn.”

Denne historien er nok et unntak fra hvordan tiltalte i straffesaker vanligvis reagerer på massemedienes søkelys. Historien illustrerer likevel at massemediene påvirker folk.

På spørsmålet om dommerne tror massemediene har noen innvirkning på tiltaltes forklaring hadde dommerne noe ulike syn. Tre av dommerne var åpne for at massemediene kan ha en påvirkning.

En dommer sier:

”Å være i en rettsal vil for tiltalte og vitner være skremmende og det kan påvirke deres hukommelse og evne til å snakke sammen. Det vil jo bli forsterket når det er tilhørere i salen og det vil bli forsterket enda mer når det er et stort oppbud av pressefolk. Så har vi også det at i den grad de leser aviser og ser på TV, vil forklaringen kunne tilpasses etter det de ser kommer frem.”

En annen dommer sier:

”Ja, det vil jeg tro at det har. Om det har noen stor betydning er et annet spørsmål. Tiltalte vil uansett ha tilgang på saksdokumenter og har forsvarer til å rådgi seg.”

2.12 Massemedienes innvirkning på vitner

Vitnene skal fortelle hva de har sett og hørt som kan være relevant for rettssaken. Det kan stilles spørsmål ved om massemedienes dekning av saken og deres tilstedeværelse under saken har noen innvirkning på vitnene.

Dommerne ble spurt om hvilken innvirkning de mener massemediene har på vitnene i en rettssak.

Dommerne var åpne for at massemedienes omtale av en sak kan ha innvirkning på hvordan vitner forklarer seg.

En dommer trakk frem frykten for represalier:

”I store voldssaker er de som forklarer seg i retten livredde for represalier. De er livredde for de som sitter på tilhørerplassene. Det er klart at også mediene kan gi fæle ettervirkninger dersom det kommer ut opplysninger som noen i miljøet mener ikke skal ut, og dette refereres i mediene.”

I slike situasjoner kan massemedienes tilstedeværelse i rettssalen føre til at vitnet unnlater å komme med viktige opplysninger, eller at vitnet sier noe annet enn hva som egentlig har skjedd.

Utover frykten for represalier er spørsmålet videre om dommerne tror vitner kan la sin forklaring bli farget av opplysninger i massemediene. En dommer understreket et viktig poeng, nemlig at av det totale antall straffesaker er det veldig få saker som det skrives noe særlig om. Det er dermed få saker hvor faren for denne typen påvirkning er til stede. I de få sakene hvor det er en massiv medieomtale var dommeren likevel åpen for at denne omtalen kan påvirke hvordan vitnet forklarer seg.

En annen dommer sier til dette:

”Hvis du mener innflytelse i den enkelte sak tror jeg det er uhyre få saker dette har noe å si. Det kan ha noe å si da, men det er i få tilfeller.”

En tredje dommer sier:

”Det er jo selvfølgelig alltid spørsmålet det. Du har i England et generelt referatforbud før domfellelse, regler om ”contempt of court”. Jeg vet ikke hvor godt det fungerer der borte, men det gir uttrykk for et viktig prinsipp Du skal være sikker på at du ikke påvirker de som opptre i retten på noen måte. I de store sakene i Norge, igjen er det Orderud som bringes opp fordi den holdt på så lenge, hvor mye det som var brakt av forhåndsomtale der innvirket på hva folk forklarte seg om i retten... jeg håper ikke det....men man kan jo ikke utelukke det. Vitnene blir veldig formant før de avgir forklaring i retten at det er det som skjer i rettssalen de må konsentrere seg om. Men alt mulig du har hørt fra før ligger der i bakhodet. Man kan jo ikke ta det bort.”

En dommer trekker frem det faktum at vitnene som regel ikke har noen profesjonelle til å hjelpe seg og dermed er mer utsatt for påvirkning:

”Der tror jeg nok at innflytelsen kan være større [enn for de tiltalte]. De har jo ikke noen profesjonell bistand. Et regulært vitne har ikke noen forsvarer. Vitnet som er fornærmet i saken vil kunne ha bistandsadvokat, men ellers står vitnene alene. De skal jo ikke se sakspapirene og heller ikke sin egen forklaring som de kanskje ga et halvt år tilbake. Der tror jeg nok at den dekningen en sak får i media kan ha til dels stor innvirkning på hva vitnene forklarer når de kommer i retten. De kan endre og supplere forklaringene. Alt man vet om folks evner til å gjenfortelle en tidligere episode viser at all mulig ”input” underveis kan påvirke hva man sier. Så jeg tror det kan ha innvirkning.”

Som sitatene viser er dommerne delte i synet på om vitners forklaringer kan bli påvirket av massemediene.

Jeg vil her trekke frem et konkret eksempel på at både advokater og dommere kan mene at massemedienes omtale av en rettssak kan ha innvirkning på vitners forklaring.

Eksempelet er hentet fra ”Catwalksaken” som har vært mye omtalt i mediene i februar 2003. Kristoffer Bastiansen ble drept utenfor utestedet Catwalk. Under rettssaken i Oslo Tingrett ble avdødes mor og tante sitert i flere aviser på vurderinger knyttet til troverdigheten rundt vitneforklaringer fra tiltaltes vennekrets. Tiltaltes forsvarer gikk i retten kraftig imot dette:

”Jeg må først si at jeg skjønner hvilken sorg de etterlatte er i. Jeg opplever imidlertid i denne saken at en eller flere av de fornærmede overstiger de grensene vi må sette, der de etterlatte nærmest går inn i en bevismessig vurdering i mediene.”

Forsvareren leste så høyt noen artikler fra enkelte aviser. Videre sier han:

”Jeg tenker på vitner som skal komme senere og som kan bli påvirket. Jeg anser disse uttalelsene som mildt sagt lite skjønnsomme.”

Dommeren gjorde det klart at heller ikke hun satte pris på aktiviteten overfor mediene. Hun ba derfor bistandsadvokaten om å ta dette opp med sine klienter.⁶

Eksempelet viser at i enkelte saker kan massemedienes omtale av saken føre til at dommeren mener det foreligger en fare for påvirkning av vitner.

2.13 Massemedienes innvirkning på juryen

Juryordningen er mye omdiskutert. I kjølvannet av store saker som Orderudsaken og Baneheiasaken har det vært tatt opp til debatt om juryordningen bør avskaffes. Flere setter spørsmål ved om ufaglærte personer er i stand til å avgjøre vanskelige juridiske spørsmål. Videre kritiseres juryordningen fordi juryen ikke må gi noen begrunnelse for sin avgjørelse. I denne sammenheng har det også vært diskutert hvilken innflytelse massemediene kan ha på juryen.

Dommerne fikk spørsmål om hvilken innvirkning de mener massemediene har på juryen.

Alle dommerne var åpne for at hva som skrives i massemediene kan påvirke juryens avgjørelse. Noen dommere var mer bekymret enn andre for dette.

En av dommerne sier:

”Før jeg ble dommer var jeg advokat i flere år og hadde mange straffesaker. Jeg kjenner mange jurymedlemmer og jeg har hørt med dem hva som er grunnlaget for dom. Det er skremmende hvor tåkelagte svarene er. Jeg har dessverre svært liten tro på at en jury har noen forutsetning for å foreta svært vanskelige strafferettslige vurderinger. Der er det helt klart at massemedia kan ha innvirkning. Man overlater en forferdelig viktig avgjørelse til amatører, som nærmest ukontrollert og uten å skrive et

⁶ Aftenposten 10.2.2003

ord til begrunnelse avgjør. Det er en forferdelig alvorlig ting og det må nesten sies å stride imot ethvert krav til forsvarlig saksbehandling i et moderne samfunn.”

En annen sier rett ut at:

”Jeg er vel av den oppfatning at er det liksom et felt hvor jeg er engstelig for medieomtale og store fete overskrifter så er det i forhold til juryen og innvirkningen på juryen. Vi utsettes jo alle for påvirkning, men så er det da å få ryddet opp i dette, i den grauten, før du på en måte skal inn og avgjøre saken. Hvis dette skjer åpent med de faglige profesjonelle dommerne og lekdommerne sammen, så kan man i hvert fall håpe at man får røsket opp litt og får argumentene opp på bordet, og får høre hva det er folk legger vekt på og få hele saken godt diskutert på dommerrommet. Men i juryen sitter det kun lekdommere, og det er ikke så lett å vite hva som er rettslig relevant i en sak og hva som er følelser og stemninger som du har med deg, men som like fullt må brynes opp mot jussen. Den dialogen får du ikke i rene jurysaker. Det er jeg veldig betenkt over. Jurysaker er jo de sakene som er forbeholdt de alvorligste sakene, når strafferammen er 6 år og oppover. Det gjør at mye av disse spektakulære sakene som bringes i pressen det vil være jurysaker.”

Videre sier en tredje dommer:

”Der tror jeg det kan være en del innflytelse. Juryen er en ganske ukontrollerbar mekanisme som lever sitt eget indre liv som vi ikke vet noe om. Man har ti personer, og ti ulike personligheter og de kan være påvirket av nesten hva som helst. Det er ikke noen særlig tvil om at juryen kan la seg påvirke av massemedia. Alternativet er meddommere i meddomsrett, ikke sant? Der har du tross alt profesjonelle dommere som kan være med på å styre og bevisstgjøre hva man har hørt under saken og hva man visste i forkant. Det kan man i veldig begrenset grad overfor en jury.”

En fjerde dommer sier om dette:

”Der tror jeg at jeg skal gi et litt sånt ”jurynegativt” uttrykk. Hva som påvirker juryen er det ingen som veit. Det kommer vi aldri til å vite, det er det som er problemet med juryen.”

En femte dommer er noe mindre bekymret enn de andre:

”Jeg ville tro at det ikke er noe alvorlig problem at en sak omtales i pressen før juryen har gitt sin avgjørelse. Det ligger jo i offentlighetsprinsippet at pressen kan følge med i hva som skjer og referere underveis. Det er selvfølgelig en ekstra betryggelse hvis jurymedlemmene ikke leser om saken mens de har den til behandling. Det er klart at det ligger en fare der, men jeg tror ikke jeg vil overdrive den. Jeg tror at jurymedlemmer flest er oppmerksomme på at det er hva som kommer frem i rettssalen som er avgjørende. De er der kanskje flere dager, flere uker, så det blir en arena som preger aktørene veldig sterkt. Det som foregår rundt blir ikke så viktig.”

Som det følger av sitatene er dommerne enige om at det foreligger en fare for at jurymedlemmene skal påvirkes. I og med at ingen får vite hvordan juryen har resonnert og hva som er grunnlaget for dens avgjørelse kan massemediene ha en innvirkning på avgjørelsen uten at det er mulighet til å oppdage dette. Av de ulike aktørene i rettssalen virker det som dommerne mener at er juryen er mest utsatt for påvirkning av massemediene.

2.14 Massemedienes innvirkning på dommere

I en straffesak skal tiltalte dømmes etter Norges lover. Det er et grunnleggende prinsipp i vårt rettssystem at ingen skal kunne dømmes uten etter lov, jfr. Grunnloven §96. Dette er kjernen i det strafferettslige legalitetsprinsippet. Legalitetsprinsippet skal sikre borgernes rettssikkerhet. Enhver jurist vet imidlertid at ofte følger ikke svaret på en rettslig problemstilling direkte av loven. Lovanvendelsen åpner i flere tilfeller i større eller mindre grad for rettsanvenderens skjønn.

Dommerne skal videre avgjøre en sak kun på grunnlag av de bevis som er ført under hovedforhandlingen, jfr. straffeprosessloven § 305. Dommerne kan imidlertid få impulser fra mange ulike steder. Massemediene er en slik mulig impulskilde.

Spørsmålet er om massemediene kan ha innvirkning på dommernes avgjørelser.

Flere undersøkelser viser at store deler av befolkningen tror dommere blir påvirket av massemediene. I et nummer av Advokatbladet fra 1986⁷ er det en artikkel som omhandler en gallupundersøkelse utført for Aftenposten. Hele 53% av de spurte mente presse, radio og TV påvirker utfallet av rettssaker.

I en gallupundersøkelse utført i forbindelse med Orderudsaken⁸ ble det stilt følgende spørsmål:

Dersom den såkalte Orderudsaken fremmes for domstolene, tror du eller tror du ikke, at dommernes avgjørelse vil være påvirket av medienes omtale av saken?

61,1% av de spurte svarte bekreftende på spørsmålet. Av disse mente 18,9% at dommerne ville være sterkt påvirket og 42,2% at dommerne ville være litt påvirket.

Spørsmålet blir så om dommerne selv mener de blir påvirket av massemediene.

Dommerne fremhevet at de gjør jobben sin mot det som skjer i rettssalen og at de er veldig bevisste på at det som foregår der er grunnlaget for den avgjørelsen de skal fatte. Når de sitter inne i rettssalen og får saken presentert mener de at det er det som kommer frem i rettssalen de fokuserer på og ikke noe annet. De mener selv at de i liten grad er påvirkelige. Alle dommerne understreker at de er profesjonelle på dette området. I sin bevisvurdering og avgjørelsen av skyldspørsmålet i den enkelte sak, mener de at de ikke blir påvirket av hva som har kommet frem i mediene før og under saken.

En av dommerne sier om dette:

”Det er en del av juristtreningen vår og en del av systemet at vi ser bort i fra sånt.”

En annen dommer sier:

⁷ Advokatbladet 1986 nr.5 s.5

⁸Innstilling fra fellesutvalget nedsatt av Advokatforeningen og Riksadvokaten: *Politiets og forsvarernes forhold til mediene under etterforskning av straffesaker* s. 102.

”Selv om det høres veldig sjølgodt ut vil jeg si at i utgangspunktet er vel dommerne av de som er veldig bevisst på dette. Så får man heller tro eller ikke tro at vi lykkes, men det har jeg ikke noen fasitsvar på.”

En tredje dommer sier:

”Nei, jeg tror ikke de lar seg påvirke på annen måte enn at hvis de er i tvil, så vil de selvsagt aldri bekrefte at de skjeler hen til hva som vil være det mest oppsiktsvekkende resultat. Men i den grad det er noen ubevisste mekanismer ute og går, så vil de kunne la seg påvirke av hva som er det minst oppsiktsvekkende resultat i offentlighetens øyne.”

Tre av dommerne mener at de juridiske dommerne er litt mindre utsatt for påvirkning enn lekdommerne fordi de er vant til å opptre i denne rollen. For de faglige dommerne er det en del av hverdagen å skulle dømme i ulike saker. Dermed blir de vant til å sile ut hva som er relevant og hva som ikke er relevant i forhold til dommen. Lekdommerne er i en helt annen situasjon. De er ikke vant til å være i den posisjonen at de skal avgjøre denne typen viktige spørsmål. De mangler den rutinen som de faglige dommerne har opparbeidet seg.

En av dommerne svarte følgende på spørsmålet om det er forskjell på fagdommere og lekdommere:

”Ja, åpenbart! For en lekdommer er inne en gang i året, mens vi holder på med dette dag og natt. Vi har en helt annen profesjonell beredskap.”

En annen dommer mener det er forskjell på fagdommere og lekdommere fordi *”du har tross alt en læring som både går på faget ditt, men også rutine. Ved å ha vært dommer noen år så blir du ganske drillet på hva det er du skal legge vekt på. Du blir mer profesjonell på mange måter.”*

Dommerne er videre åpne for at en dommers alder og erfaring kan ha betydning for om han blir påvirket av massemediene.

En dommer sier:

”At unge påvirkes mer enn gamle... Det kan tenkes, men jeg tror det går mer på individuelle forskjeller. Men jeg tror nok at erfaring med at pressen er i omgivelsene vil gjøre det lettere å holde hodet kaldt og tenke klart.”

En annen dommer sier:

”Det kan det vel gjøre. Men du kan si at som ny dommer så er du veldig bevisst på at du ikke skal la deg påvirke av andre ting, og ettersom du blir eldre får du kanskje et mer avslappet forhold til det hele. Men det er altså det at når du sitter inne i en sånn stor dramatisk sak, så er du så veldig kjørt på det som skjer inne i rettssalen. Det er liksom det som er ditt scenario.”

Dommerne mener altså at de ikke selv blir påvirket av massemediene i sin avgjørelse i den konkrete sak. For lekdommere mener de imidlertid at det er en større påvirkningsfare. En dommers erfaring kan ha betydning for om dommeren blir påvirket.

2.15 Lesing av aviser

Som tidligere nevnt skal dommeren avgjøre en sak kun på grunnlag av de bevis som er ført under hovedforhandlingen, jfr. straffeprosessloven § 305. Enkelte rettssaker får imidlertid mye omtale i avisene. Et spørsmål i denne sammenheng er hvordan dommerne forholder seg til denne informasjonen.

Dommerne fikk spørsmål om de leser i avisene om saker de dømmer i eller om de unngår dette bevisst.

Alle dommerne sier at de leser i avisene om saker de dømmer i. De har i utgangspunktet ingen prinsipielle motforestillinger mot det.

En dommer sier om dette:

”Jeg må vel innrømme at jeg leser. Når det kommer store saker vet vi jo ikke hvem som får dem. Jeg gidder ikke lese detaljene i avisene, for jeg vet at det blir seende annerledes ut i retten likevel. Men ja, hvis jeg sitter i en hovedforhandling og det står noe i avisen om den saken jeg har, så leser jeg det.”

En annen dommer sier:

”Jeg vet at kolleger som har vært med på de store sakene unngår å lese i detalj i avisene når de er oppe i sånne store saker, for å unngå enhver skurr i bakhodene sine, men det er klart man kan jo ikke unngå enhver omtale. De ligger bevisst unna dette de dagene de er med på å avgjøre. Det er jo bra det, det er en ytterligere garanti for å hindre påvirkning.”

Den ovenfor omtalte Catwalksaken⁹ er et eksempel på at dommeren prøvde å unngå å lese i avisene om saken. En av advokatene i retten begynte å lese opp ulike avisartikler hvor de nærmeste pårørende til avdøde hadde blitt sitert på vurderinger nært knyttet til troverdigheten rundt vitneforklaringer fra tiltaltes vennekrets. Dommeren grep da inn:

”Retten prøver bevisst å ikke lese disse artiklene, så jeg er usikker på om det rette er å lese dem opp her.”¹⁰

Uttalelsen viser at denne dommeren var bevisst på at retten kan la seg påvirke og derfor mener det er best å unngå å lese slike artikler.

Dommere har etter dette tydeligvis ulike oppfatninger om hvordan de skal forholde seg til informasjon som presenteres i massemediene.

2.16 Forhåndsdomming i massemediene

⁹ Se kapittel 2.11

¹⁰ Aftenposten 10.2.2003

Den tiltaltes skyld eller uskyld skal avgjøres av dommerne i retten. Det forekommer imidlertid at massemedier omtaler saker på en slik måte at personer dømmes i massemediene før den rettslige dommen er falt.

Dommerne ble spurt om hvilket syn de har på forhåndsdømming i massemediene.

Alle dommerne synes forhåndsdømming i pressen er uheldig. Dette fordi det er uberettiget og kan treffe helt feil. Det kom imidlertid frem at hva som ligger i forhåndsdømming er noe uklart. En dommer mener at pressen forhåndsdømmer i større grad enn de selv sier:

”Det er fordi når man diskuterer dette ganske formalistisk viser de til at de har brukt de og de ordene, men ikke de ordene, og ikke vil se at sammenhengen likevel gir uttrykk for at noen er skyldige. Det kan godt forekomme selv om de har brukt de rette uttrykkene, som for eksempel mistenkt.”

En annen dommer sier:

”Det står jo ofte i avisen at nå har politiet oppklart saken hvis de har en mistenkt, og det lenge før påtalemyndigheten har tatt ut tiltale. Det må pressen være litt forsiktige med, for der kan man vel snakke om forhåndsdømming. Det kan jo oppfattes som en forhåndsdømming når pressen sier at nå er det oppklart.”

Dommernes syn er at pressen må være forsiktige både med hvilke ord de bruker og hvilken sammenheng ordene brukes i. De mener at forhåndsdømming er uheldig og at det kan være en belastning for den det gjelder. Dommerne mener imidlertid at forhåndsdømming i pressen ikke påvirker dommerne i deres avgjørelse.

En dommer åpner likevel for at påvirkning kan være mulig i spesielle tilfeller:

”Det kan man vel tenke seg i særlig opphetete saker, kanskje politisk opphetete saker, der vil jeg ikke se bort fra det. Men dommerne er jo veldig klar over at det som står i avisen kan være helt feil, eller i hvert fall utilstrekkelig, og man starter på en måte helt med blanke ark i saken.”

Dommeren holder altså muligheten åpen for at forhåndsdomming kan påvirke dommerne i politisk opphetete saker.

2.17 Massemediens innvirkning på straffeutmålingen

Lovens ulike straffebud inneholder straffealternativer og strafferammer for de forskjellige forbrytelsene. Strafferammen har en nedre og øvre grense. Innenfor dette området kan dommeren bestemme hvor streng straff som skal idømmes.

Dommerne fikk spørsmål om de tror at det at en straffesak har fått mye medieomtale kan påvirke straffeutmålingen.

Tre av dommerne trakk frem at dersom tiltalte har vært utsatt for mye medieomtale og dette har vært en påkjenning for tiltalte, kan medieomtalen være et straffeformildende moment. Dette er ikke lovfestet, men følger av rettspraksis.

Om dette sier en av dommerne: *"Medieomtalen i seg selv er et relevant straffeutmålingsmoment. Det finnes jo dommer som sier det kan legges vekt på det. Det er ikke lovfestet i det hele tatt, det er ren rettspraksis. At det i noen saker får betydning, og med rette, det er klart."*

Dommerne har altså mulighet til å gi en mildere straff på grunn av massemediens behandling av saken. Massemediens behandling av tiltalte kan i enkelte tilfeller være så hard at dommerne har mulighet til å anse mediedekningen som en straff i seg selv.

Videre er det spørsmål om medieomtale kan påvirke straffeutmålingen på annen måte enn at medieomtalen eksplisitt tas med som et formildende moment. For eksempel at medieomtale kan påvirke dommerne til å idømme en strengere straff. Dommerne synes å være noe skeptiske til at det kan være tilfelle, men de utelukker det ikke.

En dommer sier:

”I det store og hele tror jeg ikke det. Men man kan jo ikke se helt bort fra det.”

En annen er noe mer åpen:

”Det kan tenkes. Det er viktig å skille mellom straffespørsmålet og om man er skyldig eller ikke skyldig. Det er liksom et eget tema. Du skal være sikker. Ikke være i tvil. Men straffespørsmålet er jo mye mer skjønnsbestemt. Der blir bevisste og ubevisste momenter med i prosessen.”

En av dommerne reflekterte en del over spørsmålet:

”Nei det tror jeg vel ikke, altså det at en sak har fått medieomtale har ikke innvirkning. Det som er, er at mediene eller rettspraksis kan hjelpe deg til en bevissthet på straffnivået for hyppige straffbare handlinger. Det er jo diskutert hvor mye de forskjellige narkotypene skal ha i forhold til de andre, i forhold til sedelighetssaker, i forhold til voldssaker, hvordan det skal straffes – det er jo en evig debatt.

Det finnes ikke noe absolutt svar på hva som er riktig straffnivå. Der er det mange faktorer som kan komme inn. For landets domstoler er det jo hva Høyesterett har sagt om straffnivået på et visst område som er alfa og omega. Så har du politikerne som kommer inn, og de ytrer seg jo i mediene da. Både justisminister og stortingspolitikere ytrer fra tid til annen oppgitthet over straffeutmåling. Det er alltid det som kommer frem hvis det har skjedd noe forferdelig, så tror alle at det som hjelper er strengere straff liksom... Det har jeg mine meninger om... Det presset ligger der hele tiden, at man skal gi strengere straffer når det har skjedd noe fælt. Det er denne gjengjeldelsestanken som ligger dypt i oss. Men det er vår oppgave å passe på og holde hodet klart da. Det er heldigvis slik at vi skal bygge på en rettspraksis som ikke er skapt i den siste ukas blodige oppslag, men ligger langt tilbake i tid. I den grad mediene har innvirkning på straffeutmålingen må det altså være gjennom en langvarig prosess som har ført til at nivået har gått langsomt oppover på visse typer, og det kan man vel si at det har.”

Dommeren trekker så frem noen eksempler hvor det er sannsynlig at massemediene kan ha påvirket straffnivået:

”Sedelighetssaker og dette med vold mot kvinner har vært fremme i mange saker over lang tid, og da kan man vel si at det samlet sett etter hvert skapes et inntrykk av at de

sakene må ses strengere i forhold til andre type saker. På lang sikt kan man få en viss utvikling der. I andre enden av skalaen har du dette med uaktsom bilkjøring hvor det også har vært medieomtale. Landets straffelov har jo bestemt at dette er straffbart. Det er også en type sak hvor det har vært medieomtale og mange kjenner seg igjen og tenker, guri dette kunne ha vært meg. Hvilken grad av innvirkning har dette på nivået når du skal straffe? Meninger om sånne type saker kommer vel langsomt glidende inn i rettsutviklingen. En langvarig innvirkning på rettspleien vil sånne saker kunne ha, men som sagt er det Høyesterett som er hovedeksponenten med å oppgi disse tendensene, og de andre domstolene følger etter.”

Et viktig poeng i dommerens resonnering er at det er Høyesteretts straffeutmåling som er rettesnoren for dommerne. Dermed blir ikke den siste ukens slående overskrifter utslagsgivende. Hva som er skrevet om en konkret sak er i følge dommeren ikke avgjørende. Derimot kan det ha innvirkning på straffenivået at det over lengre tid er rettet søkelys mot at bestemte forbrytelser bør straffes strengere eller mildere. Dommeren mener altså at det er mulig at massemediene kan ha en langvarig innvirkning på straffenivået.

Dette synet støttes også av to av de andre dommerne.

En sier:

”Dommere som alle andre blir påvirket av massemedia i diskusjoner om straffen. Alle blir vi jo påvirket av den generelle samfunnsdebatt om straffer og straffenivå.”

En annen dommer sier:

”Så kommer man jo til spørsmålet om dommeres bilde av verden der ute blir påvirket av massemedia. Det gjør den jo sikkert. Thomas Mathiesen er veldig opptatt av et eller annet ord som heter ”moralske panikker” eller noe sånt noe. ”Nå kommer den bølgen over oss, nå må vi stå imot og sånt noe.” Hvis alle skriver at nå går ungdommen til grunne på grunn av ecstasy, så vil dommerne dømme strengere. Den generelle påvirkningen vil nok være sterk.”

2.18 Rettslige standarder

Norges lover inneholder ulike rettslige standarder, som for eksempel ”god forretningsskikk” eller ”utuktig omgang”. Rettslige standarder er begreper som ikke har et konkret fastlåst meningsinnhold. Innholdet i standardene utvikler seg etter hvert som den generelle normen på det aktuelle området utvikler seg.

Dommerne fikk spørsmål om de tror massemediene kan være med å påvirke hva dommerne legger i de rettslige standardene.

Alle dommerne ga uttrykk for at mediene her kan ha en påvirkning. Dette fordi de rettslige standardene vil være i utvikling i lys av hvordan folk ser på ting, og ofte er jo mediene talerør for folk. Videre fordi fagfolk av forskjellig art har synspunkter som refereres i pressen.

En dommer sier om dette:

”Det ligger jo i det med rettslige standarder at de vil være i utvikling i lys av samfunnsdebatten og alminnelige holdninger. Der vil pressen kunne ha betydning som en av flere kilder.”

En annen sier:

”Ja, det kan jo tenkes. Hvis du får mange sterke utsagn på at noe er fordømmelsesverdig, så ser jeg ikke bort fra at det kan ha en innvirkning. Hvis det er snakk om tilfeller som ikke er avgjort noe særlig i rettssystemet tidligere så er det klart at det er et skjønnsmessig landskap. Er du innen et bestemt område må du se på hva mennesker innen dette området mener. Er dette å fordømme etter deres normer og kodeks? Du har dette her med god advokatskikk, det er klart at der vil du legge vekt på hva advokater mener og hva som sies i mediene. Det er kanskje ikke så mye hva mediene sier, men igjen er det mediene som målbærer aktørene her da. Sånn sett blir det mediene, men egentlig er det fagfolkene som er det viktige.”

Dommernes syn på dette spørsmålet synes å være at det egentlig ikke er massemediene i seg selv som påvirker innholdet av de rettslige standardene, men massemediene fungerer som talerør for personer som mener noe om innholdet av disse standardene.

2.19 Lovregulering av pressen

I Norge har vi ingen egen presselov som regulerer hva pressen har lov til å skrive om rettssaker. Vi har heller ingen enkeltstående regler som regulerer dette.

I England finnes en type rettslige regler som ved et fellesnavn blir kalt regler om ”contempt of court” (forakt for retten). Enkelte av disse reglene begrenser pressens mulighet til å omtale rettssaker. Formålet med reglene er blant annet å sikre tiltalte en objektiv og rettferdig rettergang basert på hva som kommer frem i retten. ”Trial by media”¹¹ skal unngås.

Dommerne ble spurt om de synes Norge burde ha regler som begrenser pressens mulighet til å omtale rettssaker, som for eksempel tilsvarende de engelske regler om ”contempt of court.”

Dommerne mener det ville være bra å få satt visse grenser for hva pressen kan skrive og ikke skrive. De er likevel skeptiske til regler som skal kunne forby pressen å omtale saker. Det påpekes at pressen har en viktig informasjonsoppgave og at det ikke nødvendigvis er riktig å forby pressens aktivitet ved hjelp av rettsregler.

En dommer sier:

¹¹ Carey, Peter (1999:137)

”Det er klart at det ville ha positive effekter. Men sånn som vi ser på offentlighet her, tror jeg det ville være uaktuelt å ha slike regler i Norge.”

En annen sier:

”Jeg mener at hvis vi skulle velge dette på helt fritt grunnlag nå, så hadde det vært en fordel med noen regler som satte noen grenser for i hvilken grad, eller særlig kanskje måten, avisene kan omtale kommende saker på. Også i hvilken grad de skulle kunne referere utsagn fra vitner som senere skal uttale seg i retten. Jeg tror det ville være veldig vanskelig å gjennomføre det. Jeg tror pressen har så stor makt over disse spørsmålene i Norge at jeg tror det er vanskelig å få til lovgivning om det der. Jeg tror det er lettere å få til god presseoppførsel rundt disse tingene ved å ha en dialog og gjennom pressens faglige utvalg.”

En tredje dommer sier:

”Jeg har sans for tanken bak, fordi jeg synes det skrikes for mye og med for fete overskrifter om rettssaker. Men jeg synes vel at et fullstendig forbud mot å omtale en sak før den er tatt opp til doms virker noe fjernt. Jeg tror for det første ikke at det vil la seg håndheve fullt ut, og for det andre er det en del saker som har en slik aktualitet at jeg ikke synes det er riktig å hindre en nøktern fremstilling. Jeg mener det er riktigere å jobbe for at mediene skal være nøkterne i sin omtale. Pressens søkelys har også positive sider, som det å stille kritiske spørsmål under etterforskningen.”

En fjerde dommer sier om dette:

”Nei, behov for det kunne man vel alltid ha. Det finnes en god gammel Carl Barks historie om Donald Duck, historien om gullhelmen. Den som hadde hjelmen hadde makt over USA. Det var en historieprofessor som fikk hjelmen og han ville da selvfølgelig ha historiemuseer på hvert hjørne. Hvis man skulle innrette samfunnet etter hva dommere syntes så kunne man vel alltid se for seg sånne regler. Men i et samfunn som baserer seg på ytringsfrihet og fri presse så vil det være håpløst å ha det i praksis. Man får holde seg til pressens selvsjukt som ikke fungerer så særlig godt, den er der i hver fall til en viss grad.”

Dommerne synes det kan være behov for å begrense pressens omtale av rettssaker, men ikke gjennom strenge lovregler. De mener det er viktig at pressen får skrive forholdsvis fritt og at den får fungere som et kontrollorgan.

3 Oppsummering

Jeg vil her trekke frem hovedfunnene i min undersøkelse:

- Dommerne mener medieutviklingen er positiv fordi den medfører større grad av åpenhet i domstolene. Slik kan straffene som idømmes få en allmennpreventiv effekt. De synes imidlertid det er negativt med den sterke personfokuseringen som rettes mot de tiltalte.
- Dommerne synes i utgangspunktet at TV-overføring fra rettssalen er i orden, men personvern hensyn må ivaretas.
- Dommerne synes det varierer hvorvidt massemediene gir et riktig bilde av hva som skjer i rettssalen. Årsaken til at det kan gis et skjevt bilde kan være at journalister synes at andre sider ved en rettssak er interessante enn hva dommerne mener. Dette fordi massemediene ofte er ute etter oppslag som skaper sensasjon og som selger.
- Dommerne har veldig sjelden kontakt med journalister. Det er lite fokus på dommere i massemediene. Noen dommere mente at de har lagt merke til en noe større grad av personfokusering mot dommere i den senere tid.
- Dommerne mener at det for tiltalte må være en stor påkjenning å få mediernes søkelys rettet mot seg. Noen av dommerne mener at massemediene kan påvirke tiltalte og vitner i sine forklaringer, mens andre tror ikke det er tilfelle.

- Dommerne uttrykte stor bekymring når det gjelder juryen. Blant rettens aktører mener dommerne at juryen er mest utsatt for påvirkning av massemediene.
- Dommerne mener ikke at de selv blir påvirket av massemediene i avgjørelsen av skyldspørsmålet. De mener lekdommere er mer utsatt for påvirkning enn de faglige dommerne. De synes at forhåndsdomming i massemediene er negativt, men mener forhåndsdomming ikke påvirker deres avgjørelser.
- Flere av dommerne ga uttrykk for at massemediene kan være med å påvirke straffnivået sett i et lengre tidsperspektiv.
- Dommerne mener ikke at pressens mulighet til å omtale rettssaker bør lovreguleres.

Jeg vil i de følgende kapitlene behandle noen temaer som har kommet frem i intervjuene og knytte disse opp til teorier i rettssosiologi og mediesosiologi.

4 Nyheter

4.1 Nyhetskriterier

Det kom frem i intervjuene at mediene kan gi et skjevt bilde av hva som skjer i domstolene fordi utvelgelsen av saker som omtales ikke gir et representativt bilde. Mange rettssaker blir aldri nevnt i mediene med et ord, mens noen får meget stor oppmerksomhet. Som en dommer påpekte:

”I det store og hele velges det ut de sakene det er noe spektakulært med. Sånn sett synes jeg det blir et skjevt bilde av hvilke saker som går for domstolene, og derfor gis det også et relativt skjevt bilde av hva som foregår i rettssalen.”

Det er ikke alltid journalistene finner interessant det samme som dommerne finner interessant. Historien om journalisten som forlot rettssalen da de forsvunne dokumentene kom til rette illustrerer dette.¹² Som en av dommerne sa, journalistene ”vil ha nyheter og det er av og til andre ting.”

Spørsmålet blir derfor hva en nyhet er.

Einar Østgaard sier i sin bok ”Nyheter til salgs” at ifølge Demosthenes ble dette spørsmålet stilt i Athen allerede for 2317 år siden. Enda har ingen greid å finne et fullgodt svar.¹³ Det finnes i medielitteraturen likevel mange ulike forsøk på å definere hva en nyhet er. Likeledes er det av forskjellige personer satt opp nyhetskriterier. Nyhetskriteriene er ingen strenge regler for hva som skal til for at noe blir en nyhet, men mer en oppstilling av momenter som ofte er tilstede når noe blir en nyhet.

¹² se kap.2.3

¹³ Østgaard (1967:26)

Martin Eide har i sin bok "Nyhetens interesse" vist til at Walter Lippmann allerede i 1922 forsøkte å definere det han så som et nyhetsbegrep. Det mest vesentlige i følge Lippmann, var om nyhetsformidleren trodde nyheten ville vekke oppmerksomhet – ville vekke følelser/gjenkjennelse hos mottakeren.¹⁴

Anvendt på rettssaker vil dette si at nyhetsformidleren ser etter en rettssak litt utenom det helt vanlige. Med helt vanlige rettssaker mener jeg her rettssaker om trivielle dagligdagse forbrytelser. Saker om for eksempel promillekjøring er ikke saker som folk er så interessert i, med mindre det er noe annet spesielt ved hendelsen. Dette er en type saker som ofte kommer opp for domstolene. Slike typer hendelser er folk vant til at forekommer i samfunnet og derfor er det ikke noe mediene trenger å slå stort opp.

Jeg vender i denne sammenheng igjen tilbake til historien om journalisten som forlot rettssalen, da han forsto at dokumentene dommeren etterlyste var funnet.¹⁵ Hvis vi forutsetter at journalisten som Lippmann sier lette etter noe som ville vekke oppmerksomhet, kan dette forklare journalistens reaksjon. Dersom aktor ikke kunne legge frem dokumentet eller dommeren hadde gått videre i saken, uten at viktige dokumenter ble skaffet frem, ville det vært noe som kunne vekke oppmerksomhet hos nyhetsmottakerne. Tilfeller hvor øvrighetspersoner ikke gjør jobben sin på en skikkelig måte er nettopp noe som kan vekke følelser hos mottakeren.

Etter Lippmanns tid har flere forskere utviklet hans synspunkter. En komplett gjennomgang av ulike teorier om nyhetskriterier ville her føre for langt. Jeg vil her se på de nyhetskriterier Østgaard vektlegger. Eide viser til at Østgaard har rettet oppmerksomheten mot to hovedkomponenter i all nyhetsvurdering: a) identifikasjon og b) sensasjon.¹⁶

¹⁴ Eide (1992:63)

¹⁵ se kap. 2.3

¹⁶ Eide (1992:63)

I identifikasjonskriteriet legger han at hendelsen formodes å ha betydning for leseren, og at den fremstår som meningsfull på grunn av kulturell nærhet. Den må dessuten ha interesse for eliten i samfunnet der nyheten publiseres, og den må kunne personifiseres. Sensasjonskriteriet innebærer at begivenheten må være uvanlig, uventet og ha et ukjent utfall (følg med, følg med). Alt etter hvordan en hendelse skårer på disse kategoriene får den verdi på nyhetsbørsen.¹⁷

En sak som typisk oppfyller flere av disse kriteriene er Orderudsaken. Saken hadde betydning for leserne fordi det var begått grufulle drap. Drap blir som regel slått opp som nyheter i mediene. Urett begått mot andre mennesker tillegges alltid betydning.

Saken kunne personifiseres fordi drapsofrene ble tilkjennegjort. Rimelig raskt ble også fire mistenkte utpekt. Massemediene formidlet store mengder personlige opplysninger om personene saken dreide seg om.

Sensasjonskriteriet var i denne saken oppfylt til det fulle. Helt fra etterforskningsstadiet var dette en sak spekket med ny informasjon, nye detaljer og motstridende uttalelser fra mange hold. Saken må kunne sies å være både uvanlig og uventet. At saken skulle ha et ukjent utfall var også oppfylt. Hvem som hadde begått drapene og om de tiltalte ville bli dømt for drapene var det ingen som visste. De ulike partene klarte å så tvil om de andre partenes forklaringer. Saken ble en thriller som hele Norges befolkning fulgte med på. Det må vel kunne sies at denne saken oppnådde full score på ”nyhetsbørsen”.

De færreste saker er så sensasjonspreget som Orderudsaken. Den hadde mange ulike sider som stadig vekket mediens interesse. De ovenfor nevnte kriteriene for hva som blir en nyhet sier noe om hvilke type rettssaker som typisk opptar mediene. Hvor mange av vilkårene som er oppfylt og hvor sterkt hvert vilkår er oppfylt, kan være med å avgjøre om rettssaken blir en nyhet og hvor mye tid og plass saken gis.

¹⁷ Eide (1992: 64)

4.2 Gjenspeilingsteorien

Dommerne ga uttrykk for at i de sakene som velges ut til omtale kan det være slik at det fokuseres på visse sider av saken, slik at det gis et skjevt bilde. Som en dommer påpekte: *”En del oppslag i media tar ikke mål av seg å referere det som foregår, men tar for seg en litt mer pikant side av saken.”*

En av dommerne fremhevet, som tidligere nevnt, at hva som er det objektive bildet av det som skjer i en rettssak er avhengig av øynene som ser. En annen av dommerne påpekte at det heller ikke nødvendigvis er journalistenes oppgave å være ”domstolens forlengede arm” og gjengi korrekt hva som har foregått.

Thomas Mathiesen sier i sin bok ”Makt og medier”¹⁸ at det er en oppfatning blant en del folk som arbeider i mediene at medienes presentasjoner ”gjenspeiler virkeligheten”, samfunnet utenfor mediene. Når det skjer noe i samfunnet, sies det, så presenterer de medieansatte stoff om det. Mathiesen kaller denne teorien for ”gjenspeilingsteorien”.

Etter dommernes syn er ikke denne teorien alltid korrekt. At de medieansatte produserer stoff om ulike begivenheter er riktig, men at de gjenspeiler virkeligheten er ikke nødvendigvis alltid tilfelle.

I følge Mathiesen er ”gjenspeilingsteorien” forbundet med en vektlegging av medienes informasjonsplikt. Medienes representanter ser det som en vesentlig plikt å informere et videre publikum om det som faktisk skjer i samfunnet.

Det er mulig at den enkelte journalist ser det som sin oppgave å informere om virkeligheten og at han selv mener at han faktisk også gjør det. Hva som er virkeligheten kan det imidlertid være ulike meninger om. Hva kan sies å være virkeligheten i en rettssal? Både dommerne, advokatene, tiltalte og vitner har sine egne

¹⁸ Mathiesen (2002:128)

oppfatninger av dette. Journalisten er så den som får formidlet sin versjon ut til et videre publikum. Journalistens gjengivelse kan være basert på egne observasjoner, eller hva noen av aktørene i rettssalen har sagt.

Mathiesen sier at virkeligheten er et komplisert begrep. Den ”rå”, ”nakne” sannhet når aldri inn til oss, om den da i det hele tatt kan sies å finnes uavhengig av våre observasjoner. Han mener videre at virkeligheten alltid vil være filtrert og formet gjennom begreper vi bruker. Den vil også være filtrert og formet gjennom perspektiver vi ureflektert eller reflektert anlegger, normer vi tror på, verdensanskuelser vi har dannet oss.¹⁹

Mathiesen mener at fordi virkeligheten alltid filtreres på denne måten er det for så vidt i utgangspunktet klart at noen ”gjenspeiling” av ”virkeligheten” egentlig ikke kan finne sted. Det er på dette grunnlag opplagt fra begynnelsen av at mediene ikke ”gjenspeiler” noen virkelighet.²⁰ Dette synet stemmer overens med hva enkelte av dommerne påpekte. Som en av dommerne svarte på spørsmålet om massemediene gir et riktig bilde av hva som skjer i rettssalen:

”Spørsmålet forutsetter at det finnes en objektiv virkelighet og det er vel ganske tvilsomt når det gjelder hva som skjer i en rettssal.”

Jeg vil i denne forbindelse trekke frem et aktuelt eksempel på at massemediene ikke alltid gjenspeiler virkeligheten. Eksempelet gjelder ikke direkte en reportasje fra rettssalen, men det illustrerer at mediene kan gi skjeve bilder av virkeligheten vedrørende lovbrudd.

Onsdag 19.mars 2003 ble det i NRK kveldsnytt sendt et klipp av et intervju som Mullah Krekar hadde gitt til nederlandsk TV. Dagen etter ble Krekar lagt i gulvet, påført

¹⁹ Mathiesen (2002:129)

²⁰ Mathiesen (2002:129)

håndjern og arrestert i sitt eget hjem. Økokrim begjærte ham varetektsfengslet fredag 21. mars, og fikk tingrettens medhold i at det var skjellig grunn til å mistenke ham for å ha fremsatt straffbare trusler om eller oppfordring til terrorhandlinger. Som grunnlag for fengslingskjennelsen henviste tingretten til hva Krekar uttalte i NRK kveldsnytt.

Tingretten hadde ikke sett hele intervjuet som ble sendt på nederlandsk TV. Det gjorde derimot lagmannsretten. Lagmannsretten fastslo at ene og alene basert på NRKs versjon gir Krekars utsagn grunnlag for mistanke om overtredelse av terrorbestemmelsene i straffeloven. Etter å ha sett det nederlandske intervjuet kom derimot lagmannsretten til motsatt konklusjon.²¹

Måten NRK hadde klippet intervjuet på gjorde at innholdet i reportasjen de sendte i kveldsnytt ga et annet inntrykk enn innholdet i det fullstendige intervjuet, sendt på nederlandsk TV. NRK gjenspeilet med andre ord ikke virkeligheten.

²¹ Aftenposten 3.4.2003

5 Nytte/bytteforhold

Ovenfor har jeg påpekt at det er massemediene som velger hva de vil omtale vedrørende rettssaker og at det som bringes ut til publikum, ikke nødvendigvis trenger å være virkeligheten. Mediene styrer hva det er de vil formidle. Dette forhindrer ikke nødvendigvis at andre kan dra nytte av mediene.

I medielitteraturen har det vært hevdet at det finnes et bytteforhold mellom mediene og andre grupper. Thomas Mathiesen har i sin bok ”Makt og medier”²² et kapittel som heter ”Gjensidig avhengighet – et bytteperspektiv”. For å utdype denne overskriften nærmere siterer han en uttalelse av tidligere stortingsrepresentant for Høyre, Kaci Kullmann Five, hentet fra Dagbladet 26. juli 1983:

”Vi er gjensidig avhengig av hverandre, avisene skal ha stoff og vi skal ha ut vårt budskap.”

Med dette sitatet illustrerer Mathiesen at politikerne og mediene kan ses i et bytteperspektiv.

Mathiesen viser videre til at Martin Eide²³ har sagt om forholdet mellom medier og stortingsrepresentanter at: *”Politikere og massemedia kan ses som to grupper målrettede aktører som handler strategisk innenfor de rammer som det gjensidige avhengighetsforhold setter.”*

I følge Mathiesen og Eide kan man altså anlegge et bytteperspektiv mellom massemediene som den fjerde statsmakt og politikerne som representanter for en av de andre statsmaktene, Stortinget.

²² Mathiesen (2002:151)

²³ Mathiesen (2002:151)

Spørsmålet er så om det kan sies å foreligge noe bytteforhold mellom domstolene og massemediene. Når det gjelder noen av aktørene i domstolene, har dette vært undersøkt tidligere.

Ann-Irén Mathiassen²⁴ har foretatt en intervjuundersøkelse av forsvarsadvokater og deres forhold til mediene. Hun undersøkte blant annet om det eksisterer et bytteforhold mellom forsvarere og journalister. Mathiassen behandler bytteforhold både i streng og i vid forstand. I tillegg til begrepet bytteforhold innfører hun begrepet nytteforhold.

Hun fastslår at det mellom noen advokater og journalister forekommer tette bånd. Det kan resultere i bytteforhold mellom advokater og journalister i form av at de inngår avtaler, åpne eller underforståtte. Et eksempel på en slik type avtale er at en journalist gir en advokat et godt oppslag på en sak, mot at advokaten lover at journalisten er den første advokaten ringer neste gang advokaten har en historie. Det er denne typen bytteforhold Mathiassen sikter til når hun snakker om bytteforhold i streng betydning.

Med en videre type bytteforhold mener Mathiassen at partene simpelthen har nytte av hverandre, og at de vet det uten at det er lagt opp som en bevisst plan. Det er altså i slike tilfeller mer snakk om et nytteforhold enn et egentlig bytteforhold. Hun viser i denne forbindelse til sitt materiale som viser at totalt sett er kontakt mellom journalist og advokat generelt eller konkret i forbindelse med en straffesak, til fordel for begge parter. De er med andre ord til hjelp i hverandres arbeid, uten at det er inngått konkrete eller underforståtte avtaler.

Mathiassen har således kommet frem til at det eksisterer både bytte- og nytteforhold mellom forsvarsadvokater og mediene.

²⁴ Mathiassen (2002)

Det har også vært diskutert om det foreligger slike forhold mellom en annen av domstolens aktører og mediene - nemlig mellom politiet og mediene. Laila Olafsen og Nina Thorvaldsen²⁵ har i sin avhandling ”Politiets forhold til media under etterforskning av straffesaker” vært inne på dette temaet. Forfatterne presiserer at de forstår nytteforhold som noe litt mindre planlagt enn et bytteforhold, der det normalt gjøres en konkret avtale.

Olafsen og Thorvaldsen reiser spørsmålet om mediene noen gang formidler et budskap fra politiet de egentlig ikke vil formidle, for derved andre ganger å få informasjon som politiet egentlig ikke vil gi dem. Ut fra sitt intervjumateriale finner forfatterne at det inngås avtaler mellom partene. Det foreligger dermed et bytteforhold mellom politiet og mediene.

Videre påpekes det at politiet som enkeltpersoner i utgangspunktet ikke har noen personlig nytte av å bli fremstilt i mediene. Politiet representerer det offentlige og deres interesse ligger primært i å få en sak løst eller i å sette et problem på dagsorden. Politiet kan imidlertid få hjelp fra mediene i dette arbeidet.

Olafsen og Thorvaldsen fremhever som en nytteeffekt for politiet, at flere saker ville ha forblitt uløste hadde det ikke vært for mediens hjelp. Politiet etterlyser vitner og tips og omfattende omtale av en sak kan også få publikum til å tenke seg ekstra grundig om.

Som nytteeffekt for mediene sies det at mediene har generell nytte av politiet som kilde til stoff. En rekke av smånotisene som kommer på trykk, er fremskaffet via henvendelser til politiets operasjonssentraler. Videre fremheves det at journalistene stadig ringer og spør om det har skjedd noe nytt. Det fører til at når det virkelig skjer noe, så kommer journalistene tidlig til åstedet og kan begynne å omtale en hendelse. Det foreligger altså også et nytteforhold mellom politiet og mediene.

²⁵ Olafsen og Thorvaldsen (2002)

Gjennomgangen jeg har foretatt ovenfor, viser at mellom to av domstolens aktører, advokatene og politiet, og mediene, foreligger det forskjellige typer av nytte- og bytteforhold.

Jeg går så over til å undersøke om det foreligger nytte- eller bytteforhold mellom selve domstolen og mediene.

Domstolens primære oppgave er å avgjøre den enkelte sak. I sivile saker må domstolen avgjøre om saksøkers krav fører frem. I straffesaker må domstolen avgjøre om den tiltalte er skyldig og deretter eventuelt finne ut hvilken straff den tiltalte skal få.

I tillegg til sin primære oppgave har imidlertid domstolen en annen funksjon av stor betydning. Det er viktig at de andre borgerne får vite om dommene som avsies slik at de kan få muligheten til å virke allmennpreventivt.

Rettens forhandlinger er i utgangspunktet offentlige. Enhver har dermed rett til å komme i rettssalen og være tilhører. I en vanlig straffesak er det likevel som regel ikke særlig mange tilhørere. Den nærmeste familien til de berørte parter er muligens til stede. Av og til er det en skoleklasse eller en studentgruppe som kommer for å høre på, men utover disse er det et begrenset publikum. Det betyr at de færreste vet hva som blir resultatet av rettssakene.

Høyesterett publiserer sine avgjørelser i Rettstidende og lagmannsrettens dommer er å finne i Rettens Gang. Foruten jurister og andre spesielt interesserte personer er imidlertid ikke dette noe folk flest leser. Når det gjelder dommer fra tingrettene, gis ikke disse ut i noen komplett trykket form. Disse dommene er ikke alltid lett tilgjengelige og er uansett heller ikke noe vanlige mennesker interesserer seg for.²⁶

²⁶ Aubert behandler også dette i forbindelse med kommunikasjon av lover. Aubert (1982: 88-89)

For at straffens allmennpreventive funksjon skal ha noen mulighet til å virke, er dermed domstolene avhengige av at mediene refererer fra rettsakene og får frem hvilke straffer som gis. I min undersøkelse blant dommerne ble nettopp det at massemediene er et middel for å gi straff en allmennpreventiv effekt, trukket frem som en positiv side ved mediernes interesse for hva som foregår i rettsalene.

Som tidligere nevnt sa en av dommerne:

”Det vi driver med skal ha en allmennpreventiv effekt, og hvis det ikke kommer frem hva vi holder på med i domstolene, så kan det jo umulig ha det.”

Visse typer rettsaker er godt stoff som selger og mediene skriver derfor mye om dette. Ved å være tilstede i rettsalen kan journalistene skaffe det stoffet de trenger. Dermed har begge parter, både domstolene og mediene, nytte av dette. Mediene får stoff og domstolenes avgjørelser kan antakelig gis en allmennpreventiv effekt. Det er ikke her tale om et bytteforhold i streng forstand hvor det inngås konkrete avtaler mellom partene, men et forhold hvor begge parter kan ha nytte av hverandre.

Det er naturlig at det ikke foreligger et slikt bytteforhold mellom domstolene og massemediene som det kan gjøre mellom mediene og politikere, advokater og politi. Både politikere, advokater og politi er aktive aktører i den forstand at de selv er kontaktsøkende og kan bruke mediene for å fremme sin sak. I disse aktørenes forhold til mediene er det skiftende om det er mediene eller aktørene som tar kontakt. Mellom massemediene og domstolene foreligger det derimot ikke noe forhold mellom to aktive parter. Det henger sammen med den rolle domstolen er gitt. Det ligger i domstolens natur å være en passiv part. Domstolen tar ikke initiativ til å sette i gang en sak. I sivile saker er det opp til partene å gå til sak og i straffesaker er det påtalemyndigheten som sørger for at saken kommer frem for domstolen. Domstolen skal ikke være initiativtakeren, men på en objektiv måte dømme i de saker som blir forelagt den. Det ville dermed rokke ved domstolens rolle som en objektiv og rettfærdig instans hvis de skulle gå til mediene med dommer de synes skulle bli kjent.

Domstolen som sådan tar altså ikke kontakt med massemediene for å formidle hva som foregår i rettssalen. Det er massemediene som kommer til domstolene. Ved at domstolene slipper mediene inn i rettssalene, blir det likevel en nytteeffekt mellom dem og mediene.

Det kom frem i intervjuene at utvalget av saker som presenteres i mediene kan gi et skjevt bilde av hva som foregår i domstolene. Domstolene får ikke på noen måte styrt hva mediene skriver, det er journalistene som velger hva de vil omtale. Domstolen eller dommerne har dermed ingen mulighet til å bestemme hvilke dommer som skal omtales og slik antakelig kan gis en allmennpreventiv effekt. Det er imidlertid som vi har sett ovenfor gjennom medienes omtale av saker at folk flest får vite noe om hvilke dommer som blir avsagt. Det må være bedre at noen utvalgte saker får publisitet enn at ikke noe kommer ut i det hele tatt.²⁷ Som Thomas Mathiesen²⁸ har sagt: *”Medievridding er hva man må forvente om man skal få ut et budskap.” ... ”Budskapet kommer i det minste ut, alternativet ville vært stillhet.”*

²⁷Den allmennpreventive effekten av saker som omtales i mediene kan selvfølgelig diskuteres. Dette fordi sakene som får størst oppmerksomhet ofte er sensasjonsforbrytelser som få mennesker begår. Det er for eksempel tvilsomt hvilken allmennpreventiv effekt dommen i Orderudsaken kan sies å ha. Lovbrudd som for eksempel promillekjøring er en forbrytelse som flere mennesker begår. Hadde mediene fokusert mer på dommer angående slike forbrytelser som er mer vanlige, så ville det kanskje resultert i en større allmennpreventiv effekt.

²⁸ Mathiesen (2002:150-151)

6 Påvirkning av dommere

6.1 Faktorer som er rettslig irrelevante

Dommerne har i undersøkelsen sagt at de mener de ikke blir påvirket av massemediene når det gjelder avgjørelsen av skyldspørsmålet i den enkelte sak. Som en av dommerne sa:

”Det er en del av juristtreningen vår og en del av systemet at vi ser bort i fra sånt.”

Hvilken effekt massemediene har på folk er imidlertid vanskelig å si. Thomas Mathiesen skriver at i forskningen rundt massemedienes virkninger i samfunnet har en i mange undersøkelser søkt å ”isolere” virkningene av for eksempel avislesning og tv-titting fra virkningene av andre samfunnsforhold. På den måten har en søkt å ”måle” virkningene av mediene spesielt. Det en konkret har vært interessert i, har vært å måle for eksempel den angstskapende virkning av avisenes kriminalreportasjer, virkningen av ukebladenes fremstillinger på folks fordommer mot fremmede raser osv. Og som oftest har undersøkelsen kommet til at det er ganske vanskelig å påvise klare virkninger av medienes fremstillinger.²⁹

Også for dommerne må det være vanskelig å si om de selv blir påvirket av massemediene eller ikke. Dommerne vet jo at de kun skal ta hensyn til det som er kommet frem i retten. De er likevel mennesker som alle andre og utsettes for ulike påvirkningsfaktorer. De mener imidlertid at de som den store hovedregel ikke lar seg påvirke i avgjørelsen av skyldspørsmålet. Alle dommerne begrunner dette med at de er profesjonelle på området.

²⁹ Mathiesen (2001:111)

Man kan likevel spørre seg om profesjonalitet gjør at dommerne blir ”immune” mot massemediens påvirkning og andre påvirkningsfaktorer. Er det slik som dommerne sier, at de ikke lar seg påvirke av massemediene fordi de er profesjonelle, skulle man tro at de heller ikke ville la seg påvirke av andre faktorer som ikke er rettslig relevante.

Enkelte undersøkelser har imidlertid vist at andre forhold enn de rent rettslig relevante, kan ha påvirket dommeres avgjørelser.

Det finnes undersøkelser fra utlandet som tyder på at dommernes politiske bakgrunn kan virke inn på domsresultatet. Vilhelm Aubert viser i sin bok ”Retts sosiologi”³⁰ til undersøkelser på dette området. Han skriver at Pritchett undersøkte USA’s høyesterett i perioden 1930-1952. Han kartla den systematiske forskjell i stemmegivning mellom dommerne når det gjaldt spørsmål med politiske aspekter. Dissenser forekom hvert år i mellom 60 og 80% av sakene. Det generelle resultatet av Pritchetts analyse var at det i høy grad var indre sammenheng i mønsteret for hver enkelt dommers stemmegivning. Det var tydelig at dommerne samlet seg i to motstående blokker, en ”konservativ” og en ”liberal”. Aubert viser også til at en annen forsker, Schubert, i en senere undersøkelse har påvist det samme mønster for dissenser i USA’s høyesterett.

Også i Norge har det vært foretatt undersøkelser som tar opp spørsmålet om dommeres politiske bakgrunn kan innvirke på domsresultatet. Henry Østlid har undersøkt dommeradferd i dissenssaker i Høyesterett for perioden 1930 til 1979. Han undersøkte til sammen 16921 saker. I 15,4% av sakene var det dissens.³¹ Hans dissensanalyse indikerer at av 65 dommere var ca. 55% det han betegnet som ”partipolitisk konservative”, ca. 25% ”partipolitisk radikale” og ca. 20% ”partipolitisk nøytrale”.³²

³⁰ Aubert (1982:135)

³¹ Østlid (1988)

³² Undersøkelsen bør nok tas med forbehold for at det er vanskelig å gruppere dommerne politisk på en slik måte.

Østlid fant at i dissenssaker hvor dommerskjønnet er av vesentlig betydning, indikerer det statistiske materialet at det er sammenheng mellom partipolitiske preferanser og dommeradferd.³³

Grove trekk i hans materiale viser at det synes å være en viss sammenheng mellom partipolitisk tilhørighet og rettsoppfatning i dissenssaker hvor det offentlige er part. Det var en sterkere tendens blant konservative dommere til å stemme i private parters favør enn blant radikale.

I saker om fritaking for militærtjeneste var de partipolitisk radikale dommerne tilbøyelige til å strekke lovens fritakskriterier lenger enn storparten av dommerkollegene. De radikale dommerne hadde tendens til å stemme i militærnekternes favør.

I straffutmålingsaker viser dissensanalysen at det er sammenheng mellom partipolitisk tilhørighet og straffutmålingsnivå, idet dommere med konservative partipolitiske preferanser er mer tilbøyelige til å stemme for strengere reaksjoner enn dommere i den radikale gruppering og i mellomgruppen.³⁴

Østlid mener etter gjennomgangen av sitt materiale at dommeren ikke alltid legger sitt partipolitiske syn av når han/hun tar dommerkappen på. Dette viser at selv om dommerne mener de er profesjonelle i sin rolle, kan de altså bli påvirket av sin politiske tilhørighet.

En annen faktor som kan ha innvirkning på dommernes avgjørelser er deres yrkesbakgrunn. Asbjørn Kjørstad har stilt spørsmålet om Høyesterett er statsvennlig. Dette fordi hovedtyngden av dommerne i Høyesterett rekrutteres fra den sentrale

³³ Østlid (1988:138)

³⁴ Østlid (1988:138)

statsadministrasjonen. Spørsmålet er om dette kan få noen betydning for domsresultatene. Kjønstad legger frem undersøkelser hvor Staten har fått medhold i 80 % av saker hvor vesentlige statlige interesser har vært involvert. Prosentene er 90 i trygdesaker, 75 i militærnektersaker og 62 i skattesaker.³⁵

Kjønstad sier at det ser ut til at Staten vinner atskillig flere saker enn sine motparter-privatpersoner, bedrifter og foreninger. Dette er en klar tendens når det gjelder saker hvor Statens vesentlige interesser står på spill. Kjønstad mener videre at det ser ut til å være en viss tendens til at dommere med yrkesbakgrunn fra statsadministrasjonen i noe større grad voterer for Staten enn dommere med bakgrunn fra privat advokatvirksomhet og universitetene.³⁶

Dette kan tyde på at dommerne ikke klarer å legge vekk lojalitetstanker de har med fra tidligere stillinger når de tar sine avgjørelser.³⁷

Undersøkelsene viser altså at andre faktorer enn de rent rettslige kan påvirke dommernes avgjørelser. Det betyr ikke at dommeren bevisst lar dette påvirke avgjørelsene. Det bekrefter imidlertid at dommere som de fleste andre, blir påvirket av utenforliggende forhold. Dommernes profesjonalitet holder dermed kanskje ikke alltid alle påvirkningsfaktorer ute. Dommerne sitter ikke under en osteklokke hvor alt annet enn sakens faktum slik det blir presentert i retten holdes unna. Like mye som politiske holdninger og tidligere yrker kan virke inn, vil jeg dermed kunne tro at også massemediene kan påvirke dommerne, selv om de ikke selv mener dette. Det kan i hvert fall ikke utelukkes.

³⁵ Kjønstad (1999)

³⁶ Kjønstad (1999:119)

³⁷ Jeg vil imidlertid ikke tro at dommere som tidligere har jobbet i staten bevisst er statens forkjempere. Ved tolkningstvill kan det muligens for tidligere statsansatte ubevisst foreligge en kulturell presumsjon for at tvilen skal komme staten til gode.

Intervjuene viste at dommerne mener at lekdommere lettere kan bli påvirket av massemediene enn de faglige dommerne. De uttrykte også at det er en reell fare for at juryen blir påvirket av massemediene. Videre mente flere av dommerne at vitner kan bli påvirket. Mitt resonnement ovenfor var at når undersøkelser indikerer at juridiske dommere kan bli påvirket av faktorer som er rettslig irrelevante, kan det heller ikke utelukkes at de kan bli påvirket av massemediene. Hvis dette er tilfelle, er det enda mer sannsynlig at i hvert fall lekdommere, jurymedlemmer og vitner kan bli påvirket, da disse ikke besitter den profesjonalitet og erfaring som juridiske dommere har.

6.2 Samspill mellom flere påvirkningsfaktorer

I kapittelet ovenfor har jeg påpekt at visse undersøkelser tyder på at dommerne kan la seg påvirke av andre faktorer enn de rent rettslige relevante. Jeg vil nedenfor trekke frem noen eksempler hvor det er mulig at massemediene i samspill med andre faktorer har hatt en viktig betydning.

Flertallet av dommerne ga uttrykk for at forhåndsdømming i massemediene ikke påvirker deres avgjørelse. Som tidligere nevnt var imidlertid en dommer åpen for at dette kan skje i spesielle tilfeller:

”Det kan man vel tenke seg i særlig opphetete saker, kanskje politisk opphetete saker muligens, der vil jeg ikke se bort fra det”.

Et eksempel på en slik politisk opphetet sak er Treholtsaken. Det har vært diskutert om Treholt var offer for forhåndsdømming og om det kan ha påvirket rettens avgjørelse.

Thomas Mathiesen og Ole Kristian Hjemdal har skrevet en rapport hvor de tar opp dette spørsmålet. I forordet til rapporten heter det ”Spørsmålet om hvorvidt Arne Treholt er blitt forhåndsdømt, dvs. om Eidsivating lagmannsrett³⁸ ble påvirket av forhåndsomtalen på en slik måte at kjennelsen ”skyldig” ble mer sannsynlig enn den ellers ville ha vært,

³⁸ Dommen ble avsagt 20.6.1985.(Ikke publisert i Rettens Gang)

har fra tid til annen vært fremme i den offentlige debatt om Treholtsaken. I denne rapporten tar vi opp dette spørsmålet.”³⁹

Mathiesen og Hjemdal sier at en del straffesaker har den egenskap at de utgjør to saker, dvs. et saksforhold som behandles i retten og et saksforhold som behandles av massemediene. Saksforholdet som behandles i retten og saksforholdet som behandles i massemediene, er i slike tilfeller bare delvis sammenfallende. En mengde stoff som er ekstrastoff i forhold til saksforholdet som behandles i retten, ofte i vide forgreininger rundt det rettslige forhold, presenteres av massemediene. Det er nettopp slik en sak blir en sak også for mediene.⁴⁰ Mathiesen og Hjemdal understreker at Treholtsaken har en slik dobbeltkarakter.

Treholtsaken hadde i tillegg til dette den meget viktige egenskap at den ikke bare var en sak for retten og en sak for massemediene. Treholtsaken hører med blant det relativt lille antall saker som i utgangspunktet er en sak for retten, men som også blir en sak for et større antall samfunnsinstitusjoner i tillegg til mediene – i Treholts tilfelle for den øverste påtalemyndighet, det største opposisjonspartiet, Regjeringen, Stortinget mv.⁴¹ Saken ble en politisk opphetet sak.

Mathiesen og Hjemdal mener det var forutsigelig at domstolen, Eidsivating lagmannsrett, kom til den konklusjon den gjorde når det gjaldt det grunnleggende spørsmålet, spørsmålet om skyld i spionasje. Dette fordi i den første avgjørende mediefasen, rett etter arrestasjonene, da oppfatninger skulle festnes, ble Arne Treholt samstemt funnet skyldig av massemediene. Denne medieoppfatningen ble videreført i senere faser. Innen denne rammen uttalte alle autoriteter som grep ordet i saken seg i ordelag som ga sterke assosiasjoner til Arne Treholts skyld. Det gjaldt påtalemaktens

³⁹ Mathiesen og Hjemdal (1986)

⁴⁰ Mathiesen og Hjemdal (1986:59)

⁴¹ Mathiesen og Hjemdal (1986: 59-60)

øverste myndighet, det gjaldt ulike regjeringsmedlemmer, det gjaldt Regjeringen som institusjon og det gjaldt Stortinget.⁴²

På bakgrunn av dette stiller Mathiesen og Hjemdal følgende spørsmål:

”Hvordan skulle en dommer kunne sette seg opp mot all denne formidable autoritet som på forhånd bare hadde en konklusjon?”⁴³

Mathiesen og Hjemdal mener det egentlig er hypotesen om at dommeren skulle klare å gjøre det som krever begrunnelse, snarere enn det motsatte. Deres konklusjon er at det hefter meget betydelig tvil ved domsresultatet, nærmere bestemt meget betydelig tvil om hvorvidt den første domstolen som behandlet saken kunne fungere uavhengig og upåvirket av stemningenes og omgivelsenes dom.⁴⁴

Om dommere blir påvirket av forhåndsdømming i massemediene i sin avgjørelse av skyldspørsmålet, er det umulig å få noe sikkert svar på. I saker hvor rettens dom blir det samme som medienes ”dom”, kan det ikke bevises om resultatet ville blitt det samme uavhengig av massemedienes påvirkning. Det både den ene dommeren i undersøkelsen og Mathiesen og Hjemdal synes å være enige om, er i hvert fall at det er en fare for påvirkning i de tilfeller hvor massemediene fokuserer mye på saken og saken også er et politisk opphetet tema.

Fusasaken⁴⁵ er et annet eksempel på at et samspill mellom flere faktorer, derunder massemediene, muligens var med å påvirke domsresultatet. Saken gjaldt sikring av minsterettigheter for stønadstrengende, nærmere bestemt gyldigheten av en kommunes vedtak om å beskjære de hjemmebaserte ytelsene til en fysisk funksjonshemmet kvinne. Saken ble anket til Høyesterett, men før Høyesterett behandlet saken døde kvinnen. Det oppsto dermed spørsmål om rettslig interesse i å fremme saken. Høyesterett bestemte

⁴² Mathiesen og Hjemdal (1986:72-73)

⁴³ Mathiesen og Hjemdal (1986:73)

⁴⁴ Mathiesen og Hjemdal (1986:74)

⁴⁵ Rt.1990 s.874

seg for å behandle saken. Jeg går ikke her nærmere inn på sakens faktum. Poenget med å omtale denne saken er å få frem visse refleksjoner som har kommet om Høyesteretts avgjørelse i etterkant.

Mathiesen⁴⁶ sier det er mulig at Høyesterett allerede ved denne beslutning var barn av sin tid, eller, med andre ord at en høyesterettsbehandling av en tilsvarende sak et par tiår tidligere ikke ville gitt et slikt resultat. Han sier videre at den juridiske og politiske utviklingen i årene forut for saken var slik at den ble fremmet i en sammenheng som var gunstig for å nå de legalstrategiske målsettingene. Opinionsklimaet i toneangivende juridiske kretser og i offentligheten var blitt slik at utfallet av rettssaken pekte i samme retning som samfunnsmessige tendenser forøvrig.⁴⁷

Mathiesen viser i denne sammenheng til en interessant uttalelse fra Hov: ”*At Høyesterett tøyde strikken nokså langt i Fusa-dommen, kan skyldes at saken var hyppig omtalt i media, og at folk flest hadde stor sympati med saksøkeren. En avvisning av saken ville lett bli oppfattet som juristeri.*”⁴⁸

Det kan i dette tilfellet virke som at utviklingen i opinionen i offentligheten i årene før dommen og i tillegg massemedienes engasjement for saken mens den verserte, til sammen har hatt en påvirkning på domsresultatet.

Både Treholtsaken og Fusasaken er eksempler på at massemediene kan ha en innvirkning på en konkret avgjørelse, og særlig hvis andre faktorer i samfunnet peker i samme retning. Det blir et samspill mellom ulike faktorer der massemediene kan utgjøre en viktig rolle.

⁴⁶ Mathiesen (2001:165)

⁴⁷ Mathiesen (2001:167)

⁴⁸ Mathiesen (2001:166)

Jeg vil i denne sammenheng trekke frem dommen mot Nagell-Erichsen som et eksempel fra den senere tid på at massemediene i samspill med andre faktorer kan spille en viktig rolle for en domsavsigelse. Det er her snakk om en annen type påvirkning enn i de to foregående eksemplene. I Treholtsaken og Fusasaken var spørsmålet om massemedienes omtale av saken *kan* ha påvirket dommernes avgjørelse. I dommen mot Nagell-Erichsen sies det eksplisitt at massemediene har påvirket straffutmålingen.

Nagell-Erichsen ble i OsloTingrett i februar 2003 dømt til ubetinget fengsel for innsidehandel. I dommen legges det i formildende retning vekt på den omfattende medieomtalen saken hadde fått og som må ha vært en stor belastning. Det fremheves at før dom hadde falt ble medieomtalen supplert med raljering av tiltaltes person i underholdningsprogrammer på TV.⁴⁹

Denne saken kom opp kort tid etter det tragiske utfallet av Tønnesaken. Tønne ble tiltalt for å ha mottatt etterlønn som statsråd i en periode hvor han også hadde annet lønnet arbeid. Han ble offer for sterk kritikk og forhåndsdomming i mediene. Før saken ble avgjort tok Tønne sitt eget liv. I ettertid fikk mediene mye kritikk for måten de hadde behandlet saken på og mediene ble av mange beskyldt for å være en årsak til at Tønne begikk selvmord. Det ble i kjølvannet av denne saken stor debatt om mediernes rolle og påvirkning i samfunnet hvor politikere og andre samfunnsstopper engasjerte seg. Da Nagell-Erichsen-dommen ble avsagt var det en stemning i samfunnet for at mediene burde være mer forsiktige i sin personfokusering. Det er ikke usannsynlig at denne stemningen kombinert med at mediene igjen var meget harde i sin behandling av en tiltalt, fikk dommerne til å se medieomtalen som et formildende moment.

⁴⁹ Aftenposten 20.2.2003

6.3 Massemedienes påvirkning over tid

Dommerne har gitt uttrykk for at massemediene kan ha en generell innvirkning over lengre tid. Når det gjelder straffeutmåling, var flere av dommerne inne på at massemediene kan ha en påvirkning i et lengre tidsperspektiv.

Som en dommer sa:

”I den grad mediene har innvirkning på straffeutmålingen, må det altså være gjennom en langvarig prosess som har ført til at nivået har gått langsomt oppover på visse typer, og det kan man vel si at det har.”

Ved at massemediene stadig retter søkelyset mot bestemte typer forbrytelser med krav om at disse skal straffes strengere, dannes det et klima i samfunnet for at dette er nødvendig. Domstolene får en pekepinn om hva folk flest mener er en rettferdig straff for ulike forbrytelser. Disse stemningene kan absorberes av domstolene og på sikt gjøre at straffenivået for en bestemt forbrytelse går oppover.

Videre var dommerne åpne for at massemediene kan ha en påvirkning når det gjelder rettslige standarder. Det ligger i en rettslig standards natur at den skal være i utvikling over tid, og her kan massemediene være en påvirkningsfaktor. En dommer mente mediene i seg selv kan påvirke innholdet, mens andre mente at massemediene kan ha en virkning som talerør for fagpersoner som mener noe om det aktuelle området.

Dommerne synes altså å akseptere at massemediene kan ha en innvirkning over tid. Et slikt standpunkt må sies å være lettere for dommerne å forsvare enn å si at massemediene har innvirkning på en dommers avgjørelse i den konkrete sak. Dette kan henge sammen med at dommerne vil forsvare sin egen rolle. De skal jo ikke la seg påvirke av utenforliggende faktorer. Å akseptere at massemediene kan ha en generell påvirkning over tid, synes mer legitimt.

Pierre Bordieu⁵⁰ har uttrykt at symbolsk makt er en ”*makt til å konstituere det gitte gjennom utsagn om det, til å få andre til å se og tro på en verdensoppfatning, til å bekrefte den eller til å forandre den, og gjennom verdensoppfatningen også handlingen i verden, og dermed verden selv.*”

Kjetil Jacobsen⁵¹ sier som en kommentar til dette at ”*samfunnet reproduseres gjennom en kontinuerlig utøvelse av symbolsk makt i politikken, massemediene, skolen, rettsvesenet, økonomien osv.*”

Ut fra hva dommerne har sagt kan man muligens i tråd med Bordieus teori si at massemediene kan komme med utsagn om sitt syn på for eksempel straffnivået for en type forbrytelse, og slik etter hvert få dommerne til å ”*se og tro på*” en slik ”*verdensoppfatning*”. Som en konsekvens av dette vil de kunne forandre ”*verden selv*”, det vil i denne sammenheng si straffnivået. Det samme må kunne gjelde for innholdet av en rettslig standard.

Slik kan massemediene sies å ha en type makt, eller påvirkning overfor domstolene.

⁵⁰ Jakobsen (2000:81)

⁵¹ Jakobsen (2000:81)

7 Sluttord

Jeg startet denne avhandlingen med å omtale pressen som den fjerde statsmakt. Dette begrepet har blitt brukt om pressen fordi den utøver stor makt i samfunnet. Etter intervjuene med dommerne og den litteraturen jeg har lest under arbeid med avhandlingen, sitter jeg igjen med det inntrykk at massemediene har ganske stor makt i sitt forhold til domstolene. Dette fordi massemediene selv velger ut hvilke saker de ønsker å omhandle og hvordan de presenterer en sak. Videre har massemediene stor makt i forhold til den tiltalte i ulike saker, fordi medieomtalen kan være en stor påkjenning. I tillegg kommer spørsmålet om massemedienes påvirkning på rettens aktører. Om aktørene virkelig blir påvirket eller ikke er vanskelig å si. Spørsmålet vil vel alltid ligge der uten noen gang å få et klart svar. Denne avhandlingen viser i hvert fall noen dommeres syn på dette.

Den type makt som massemediene har i forhold til domstolen vil massemediene trolig besitte også i årene fremover. Det er ingen grunn til å tro at massemediene vil bli mindre aggressive og personfokuserte i årene som kommer.

8 Litteraturliste

Advokatbladet 1986 nr.5 s.5-7. ”Mediene påvirker selyfølgelig ikke dommere i konkrete saker.”

Aftenposten, aftenutgaven, 10.2.2003. ”Bastiansens familie kritisert av dommeren.”

Aftenposten, morgenutgaven, 3.4.2003. ”Nederlandsk TV-innslag fikk Krekar løslatt.”

Aftenposten, nettutgaven, 20.2.2003. ”TV-raljering ga strafferabatt.”

URL:<http://www.aftenposten.no/nyheter/okonomi/article.jhtml?articleID=494048>

[lesedato 10.4.2003]

Aubert, Vilhelm (1982) *Retts sosiologi*. Oslo-Bergen-Stavanger-Tromsø:

Universitetsforlaget.

ISBN 82-00-06306-2

Bratholm, Anders (1984): ”*Massemedia og domstolene*.” S.47-66. I: *Stopp pressen!?*

Om yttringsfrihet og personvern. Mads T. Andenæs og Halvor Elvik (red.). Oslo-

Bergen-Stavanger-Tromsø: Universitetsforlaget.

ISBN 82-00-07205-3

Carey, Peter (1999): *Media law*. London: Sweet & Maxwell.

ISBN 0-421-67330-3

Eide, Martin (1992): *Nyhetens interesse*. Oslo: Universitetsforlaget.

ISBN 82-00-21315-3

Grønmo, Sigmund (1998): "*Forholdet mellom kvalitative og kvantitative tilnærminger i samfunnsforskningen.*" S.73-108. I: *Kvalitative metoder i samfunnsforskningen*. Harriet Holter og Ragnvald Kalleberg (red.) Oslo: Universitetsforlaget. 2.utgave, 2.opplag.

ISBN 82-00-22535-6

Innstilling fra fellesutvalget nedsatt av Advokatforeningen og riksadvokaten (2001). *Politiets og forsvarernes forhold til mediene under etterforskning av straffesaker.*

Jakobsen, Kjetil (2000): "*Pierre Bordieu: De intellektuelles symbolske makt.*" S.81-116. I: *Maktens strateger*. Iver B. Neumann (red.) Oslo: Pax forlag

ISBN 82-530-2241-7

Kjønstad, Asbjørn (1999) *Er Høyesterett statsvennlig?* S.97-122. I: *Lov og rett 1999*.

Mathiassen, Ann-Irén (2002): *A perfect match? Forsvarsadvokaters forhold til media*.
Spesialoppgave innlevert ved det juridiske fakultet i Oslo våren 2002.

Mathiesen, Thomas (2002): *Makt og medier. En innføring i mediesosiologi*. Oslo: Pax forlag. 3.utgave.

ISBN 82-530-2440-01

Mathiesen, Thomas (2001): *Retten i samfunnet*. Oslo: Pax forlag. 4.utgave.

ISBN 82-530-2334-0

Mathiesen, Thomas og Ole Kristian Hjemdal (1986): *Treholtsaken i offentligheten – et grunnlag for forhåndsdomming*. Oslo: Universitetsforlaget.

ISBN 82-00-18326-2

Olafsen, Laila og Nina Thorvaldsen (2002): *Politiets forhold til media under etterforskning av straffesaker*.

Spesialoppgave innlevert ved det juridiske fakultet i Oslo høsten 2002.

Østgaard, Einar (1967): *Nyheter til salgs*. Oslo: H. Aschehoug & Co.

Østlid, Henry (1988): *Dommeratferd i dissenssaker*. Oslo: Universitetsforlaget.

ISBN 82-00-02571-3

Vedlegg

Intervjuguide

1. Tv, radio og aviser omtaler daglig ulike verserende rettssaker. Massemediene har vist en økende interesse for hva som foregår i domstolene de siste årene. Hva mener du om medieutviklingen?
2. Synes du massemediene gir et riktig bilde av hva som skjer i rettssalen?
3. Hvor ofte er du som dommer i kontakt med journalister?
4. Har du fått noen opplæring i hvordan du skal håndtere massemediene?
5. Hvordan opplever du at dommere generelt blir framstilt i massemediene?
6. Har du som dommer blitt omtalt i massemediene?
7. Hvordan ser du på advokaters bruk av massemediene?
8. Hva mener du om politiets bruk av massemediene under etterforskningen?
9. Hvilken innvirkning tror du massemediene har på aktoratet?
10. Hvilken innvirkning tror du massemediene har på tiltalte?
11. Hvilken innvirkning tror du massemediene har på vitner?
12. Hvilken innvirkning tror du massemediene har på juryen?
13. Blir dommere påvirket av massemediene? Hvordan og i hvilken grad?
 - Tror du det er forskjell på lekdommere og faglige dommere?
 - Tror du massemedienes påvirkning kan avhenge av en dommers alder og erfaring?
 - Leser du i avisen om saker du selv dømmer i eller unngår du dette bevisst?
 - Hvilket syn har du på forhåndsdømming i massemediene?

- Tror du forhåndsdomming i massemediene påvirker dommerne?
 - Kan det at en straffesak har fått mye medieomtale påvirke straffeutmålingen?
14. Norske lover inneholder ulike rettslige standarder. Tror du at massemediene kan være med å påvirke hva dommerne legger i de rettslige standardene?
15. I England har de regler om ”contempt of court” som begrenser pressens mulighet til å skrive om rettssaker. Mener du at det i Norge er behov for en slik type regler?